

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

КСЕНДЗУК ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІВНА

УДК 351.82:338.242:339.54

**МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Миколаїв – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному університеті «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України (м. Житомир).

Науковий консультант: доктор наук з державного управління, доцент
АНТОНОВ Андрій В'ячеславович,
Державний університет «Житомирська політехніка», професор кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування

Офіційні опоненти: доктор наук з державного управління, професор
САДКОВИЙ Володимир Петрович,
Національний університет цивільного захисту України, ректор

доктор наук з державного управління, професор,
ВАСИЛЬЄВА Олександра Іллівна,
Національна академія державного управління при Президентові України, професор кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом

доктор наук з державного управління, професор,
ПАЛАГНЮК Юліана Вікторівна,
Інститут державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили, завідувач кафедри соціальної роботи, управління та педагогіки

Захист відбудеться «14» травня 2021 р. об 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 38.053.03 у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, ауд. 5-107.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

Автореферат розісланий *14 квітня 2021 р.*

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Антонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зовнішня торгівля є одним з пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики України та інструментом, завдяки розвитку якого покращується конкурентоспроможність країни на міжнародній арені. Не завжди зміни, що відбуваються в зовнішньоторговельних відносинах країни з іншими країнами, можуть бути позитивні та сприяти економічному розвитку. Часто проблемами в зовнішній торгівлі є: сировинний характер експортних операцій, відсутність дієвої зовнішньоторговельної політики, неналежна інституційна база державного регулювання зовнішньоторговельних операцій, залежність національної економіки від імпортової продукції тощо. Ідентифікація таких проблем та причин їх виникнення є детермінантом напрямів змін в державній зовнішньоторговельній політиці.

На сьогодні в Україні спостерігається ситуація, коли частка експорту у ВВП з кожним роком зменшується (від 52,8% в 2015 р. до 41,2% в 2019 р.) швидшими темпами, ніж частка імпорту (від 59,3% в 2012 р. до 49% в 2019 р.) [1]. Крім того, негативні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі проявляються і в зменшенні кількісних показників: у I півріччі 2020 р. порівняно з I півріччям 2019 р. експорт товарів і послуг скоротився на 7,1% (2 099,5 млн дол.); зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг у I півріччі 2020 р. зменшився на 11,4% (на 7,0 млрд дол.) у порівнянні з показниками I півріччя 2019 р. [2]; сировинній структурі експорту товарів (зернові культури – 19,2%; чорні метали – 17,5%; руди, шлак і зола – 7,2%) та імпортозалежності від продукції з високою доданою вартістю (палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки – 20%; реактори ядерні, котли, машини – 11%; електричні машини – 10,9%; засоби наземного транспорту, крім залізничного – 9,5%) [3].

Такі особливості розвитку зовнішньої торгівлі, перш за все, викликані рядом факторів, що негативним чином впливають на діяльність суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності та полягають у відсутності довіри бізнесу до державної політики і незадовільному стані політики сприяння зовнішньої торгівлі з боку державних органів влади. Адже згідно результатів щорічних опитувань експортерів та імпортерів України [4], основними перешкодами для ведення зовнішньоекономічної діяльності в 2020 році були: неякісна інфраструктура, непередбачувана торговельна політика держави та бюрократія.

Крім того, активізацію участі держави в зовнішньоторговельних процесах потрібно трансформувати у зв'язку з впливом непередбачуваних факторів,

¹ Міністерство фінансів України Валовий внутрішній продукт в Україні 2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

² Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у I півріччі 2020 року». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=a4519e1d-d49f-4167-876b-1b544fae85de>

³ Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2019 році. Державна служба статистики, 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0ef708b-3765-46a5-ada2-9e0a7aebc4a3&title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiUIPivrichchi2020-Roku>

⁴ Спрощення процедур торгівлі в Україні: Угода про асоціацію, перешкоди ЗЕД та роль бізнес-асоціацій за результатами п'ятої хвилі щорічного опитування українських експортерів та імпортерів. Київ, 2020. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2020/customs_initiative/V_Survey/2020_FTC_Presentation3_ua.pdf

зокрема, змін, які спостерігаються у зв'язку з впровадженням карантинних обмежень через поширення Covid-2019. Це вимагає застосування стимулюючих методів та інструментів державного управління та удосконалення і адаптації існуючих до змінних умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Тому сьогодні аналіз та впровадження змін до державної зовнішньоторговельної політики мають стати пріоритетним завданням органів державної влади, що забезпечить поступальний розвиток зовнішньої торгівлі і, як наслідок, позитивно впливатиме на формування соціально-економічних показників розвитку країни.

В науковій літературі серед вчених досить поширеною є тематика в сфері дослідження зовнішньоекономічної діяльності та напрямів її удосконалення на рівні окремих груп суб'єктів господарювання (Гаврилюк О., Гейць В., Мазаракі А.А., Мельник Т.М., Іксарова Н.О., Циганкова Т. та багато інших). Натомість дослідженням щодо формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики приділяється менше уваги, здебільшого вони стосуються: аналізу зовнішньоторговельного балансу, застосування тарифних та нетарифних методів державного регулювання, формування інституційного забезпечення політики тощо, та розкриваються такими вченими, як: Алімова О.О., Антонов А.В., Борисенко О.П., Васильєва О.І., Гужва І.Ю., Довгаль О.А., Івашова Л.М., Міхєєва О.Г., Омельченко А.В., Палагнюк Ю.В., Пісьмаченко Л.М., Приймаченко Д.В., Садковий В.П. та інші. Також наукові пошуки в напрямі удосконалення механізмів державної зовнішньоторговельної політики здійснюються в розрізі досліджень державного регулювання зовнішньоекономічної діяльністю такими науковцями, як: Губенко В.І., Коліжук О.О., Коршунова Г.С., Кравченко В.О., Крупін В.Є., Литвин Н.Ю., Машков А.О., Мерзляк А.В., Мойсейченко П.О., Онищенко О.А., Приймаченко Д.В., Платонова І.О., Пудрик Д.В., Райнін І.Л., Сбітнев А.В., Скрябіна Д.С., Стеценко О.В., Стеблянко М.Д., Філіна Г.І., Яворський А.І. та інші.

Серед закордонних дослідників увагу зовнішній політиці держави в сфері торгівлі приділяють: Андерсон К. (Anderson K.), Мілнер К. (Milner C.), Хукман Б. (Hoekman B.), Мартін В. (Martin W.), Боун С.П. (Bown C.P.), Буонгіорно Дж. (Buongiorno J.), Вінтерс Л.А. (Winters L.A.), Гнангнон С.К. (Gnangnon S.K.), Матту А. (Mattoo A.) та інші.

Науковці в своїх дослідженнях здійснили обґрунтування механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики як складової зовнішньоекономічної політики. Однак, у контексті змін, що відбуваються в світовій економічній системі та Україні, зокрема, вимагають аналізу і удосконалення організаційні, економічні, правові та інформаційні механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. Це забезпечить створення підстав для розробки науково обґрунтованих теоретичних та методологічних положень формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики і надання практичних рекомендацій вирішення виявлених суспільних проблем в сфері організації і здійснення зовнішньоторговельної діяльності.

Враховуючи напрацювання та проблематику досліджень вищезазначених

вчених, слід відмітити, що ряд проблем залишилися частково або повністю поза їх увагою. Необхідність комплексного дослідження питань розвитку теорії та методології формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного університету «Житомирська політехніка» за темами: «Механізм еколого-економічної реабілітації суб'єктів господарювання від надзвичайних ситуацій, бойових дій як складова національної безпеки» (номер державної реєстрації 0116U005482); «Політика щодо біженців та внутрішньопереміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки» (номер державної реєстрації 0117U006473); «Забезпечення економічної безпеки територіальних виробничих комплексів» (номер державної реєстрації 0120U103443); «Створення електронних багатомовних академічних галузевих словників (тезаурусів)» (0120U101262). У межах тем автором проведені дослідження щодо розробки теоретичних та методологічних положень удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України.

Для досягнення мети в роботі поставлені та вирішені наступні завдання:

- здійснити науково-бібліометричний аналіз досліджень у сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю, що дозволить окреслити предметно-об'єктний стан дослідження;
- висвітлити характеристику основних понять та категорій в сфері формування і реалізації державної зовнішньоторговельної політики та удосконалити їх трактування;
- охарактеризувати особливості формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України в різні історичні періоди та узагальнити класифікаційні ознаки її видів, що сприятиме виділенню перспективних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі;
- розглянути роль та участь України в міжнародній торгівлі через аналіз зміни позицій в рейтингових показниках, що формуються на світовому рівні;
- оцінити стан та особливості сучасного розвитку зовнішньої торгівлі в Україні за допомогою аналізу ключових показників динаміки та структури експорту та імпорту товарів і послуг (в т.ч. з країнами Європейського Союзу), що дозволить виявити передумови виникнення проблем в сфері державної зовнішньоторговельної політики;
- структурувати проблеми в сфері здійснення зовнішньоторговельної діяльності та проаналізувати їх причини та наслідки задля удосконалення державної зовнішньоторговельної політики;
- розробити методологічні положення формування та реалізації державної

зовнішньоторговельної політики;

- обґрунтувати напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики та визначити методи державного управління зовнішньоторговельною діяльністю задля формування конкурентоспроможних національних суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках товарів і послуг;

- удосконалити організаційно-інформаційний механізм формування завдань та реалізації повноважень системи органів влади та місцевого самоврядування в сфері побудови ефективної державної зовнішньоторговельної політики;

- розкрити напрями співпраці органів державної влади України та міжнародних організацій в сфері регулювання міжнародної торгівлі;

- аргументувати зміст відносин між державними та недержавними суб'єктами зовнішньоторговельної політики задля підвищення ефективності взаємодії між ними і досягнення позитивної динаміки соціально-економічних показників країни;

- визначити напрями розвитку економічного та правового механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику на підставі застосування кореляційно-регресійного аналізу експортно-імпортних операцій, валютного курсу та економічних показників розвитку України;

- розвинути економіко-правовий механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику в розрізі врахування положень ризикології в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю;

- запропонувати напрями удосконалення стратегії розвитку державної зовнішньоторговельної політики України.

Об'єктом дослідження є державна зовнішньоторговельна політика України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні аспекти механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання явищ і процесів у системі державного управління. Для розкриття особливостей зміни наукових поглядів на державну зовнішньоторговельну політику (п. 1.1) застосовано бібліометричний аналіз, методи групування та узагальнення наукових праць, що індексуються в міжнародній наукометричній базі даних Scopus. Методи систематизації, аналізу та синтезу, індукції та дедукції використані під час дослідження основних понять та категорій в сфері формування і реалізації державної зовнішньоторговельної політики та удосконалення їх сутності (п. 1.2). За допомогою методу історичного аналізу, моделювання та узагальнення розкрито особливості формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України в різні історичні періоди та розроблено класифікацію її видів (п. 1.3). Сучасний стан зовнішньоторговельної діяльності в Україні як об'єкта державної політики (п. 2.1, 2.2, 2.3) розглянуто на підставі використання методів статистичного спостереження, економічного аналізу,

анкетування та застосування методичних прийомів зведення та групування даних. Застосовуючи методи абстрагування, узагальнення та систематизації, індукції і дедукції, здійснено структурування проблем, що виникають в сфері здійснення зовнішньоторговельної діяльності, визначено їх причини та наслідки (п. 3.1). Обґрунтовано методологічні положення формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики (п. 2.2) за допомогою методів моделювання, аналізу та синтезу, аналогії, систематизації. Запропоновано напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики та визначено методи державного управління зовнішньоторговельною діяльністю (п. 2.3) на підставі методів аналізу, синтезу, групування, індукції та дедукції. Методи моделювання, аналогії, абстрагування, аналізу, синтезу використано для розробки організаційно-інформаційного механізму державної зовнішньоторговельної політики (п. 4.1) та удосконалення напрямів співпраці держави з міжнародними торговельними організаціями (п. 4.2). Для обґрунтування змісту відносин між державними та недержавними суб'єктами зовнішньоторговельної політики (п. 4.3) застосовано методи аналізу та синтезу, порівняння та групування. Методологічною основою дослідження напрямів розвитку економічного та правового механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику (п. 5.1) став метод кореляційно-регресійного аналізу. Методи індукції та дедукції, абстрагування та групування стали підставою розвитку положень ризикології в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю. За допомогою методів аналізу та синтезу, моделювання та статистичного спостереження запропоновано стратегічні напрями розвитку державної зовнішньоторговельної політики України.

Інформаційною базою дослідження є наукові джерела (монографічні праці, наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку теорії і методології державного управління, міжнародних економічних відносин, концепції сталого розвитку, економічної теорії, філософії науки; матеріали науково-практичних конференцій і семінарів); офіційні документи (нормативні документи України та інших країн з питань зовнішньоекономічної діяльності); офіційні дані Національного банку України, Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної митної служби України, міжнародних організацій (СОТ, ООН, Світовий банк, ЮНКТАД, Міжнародний торговельний центр); матеріали баз даних Scopus, бази світової електронної бібліотеки книг Google Book Search; довідкові та інформаційні видання міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретико-методологічного та науково-практичного обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України.

Основні положення наукової новизни полягають у наступному:

вперше одержано:

- методологічні положення формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, яка має вигляд моделі, циклічний характер та

включає такі елементи: проблеми в сфері зовнішньої торгівлі (ідентифікація та визначення критеріїв їх оцінки); сутність державної зовнішньоторговельної політики, її мета, завдання, принципи, ресурси, суб'єкти, механізми, методи, напрями формування і реалізації, а також взаємозв'язки з іншими видами державної політики, що враховує особливості здійснення зовнішньоторговельної діяльності (в світлі глобалізаційних змін та розвитку неопротекціоністського підходу до державного управління економічними процесами в країні) та формує нове наукове обґрунтування методологічних складових державного управління;

- напрями розвитку економіко-правового механізму формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику (управління валютним ризиком, зростання обсягів експорту, оптимізація імпорتنих операцій), що реалізовано із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу експортно-імпорتنих операцій, валютного курсу та економічних показників розвитку України та забезпечує врахування особливостей функціонування внутрішнього та зовнішніх ринків товарів і послуг;

- стратегічні положення розвитку державної зовнішньоторговельної політики України (узгодження інтересів суб'єктів політики; розвиток правового та економічного механізму формування та реалізації політики за галузями економіки; розвиток політики у взаємодії з іншими політиками), що базуються на ідентифікованих характеристиках (суб'єктні рівні державного управління; галузева спрямованість; врахування інтересів суб'єктів політики; активізація міжнародної співпраці; підготовка фахівців) та вирішують основну проблему в сфері зовнішньої торгівлі, яка стосується сировинної структури експорту в поєднанні з імпортозалежністю від товарів з високою доданою вартістю;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат в частині побудови моделі рівнів взаємозв'язку державного управління зовнішньоторговельною діяльністю (процес, впливу держави на зовнішньоторговельні процеси в країні, що передбачає дотримання принципів, застосування механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, використання методів управління наявними та залученими фінансовими, трудовими, матеріальними, інформаційними ресурсами з метою досягнення поставлених цілей і завдань) та державної зовнішньоторговельної політики (діяльність її суб'єктів, що скерована на вирішення ключових суспільних проблем в сфері зовнішньої торгівлі країни і організації та здійснення зовнішньоторговельної діяльності суб'єктами господарювання за допомогою наявних та залучених фінансових, трудових, інформаційних, матеріальних ресурсів): 1 - суб'єктний (врахування потреб та запитів стейкхолдерів); 2 – окреслення причин виникнення проблем; 3 – формування напрямів розв'язання проблем та прийняття рішень; 4 – результати та наслідки політики, яка має теоретичне значення та може бути використана для удосконалення положень нормативно-правових документів в межах узгодженості з міжнародним законодавством;

- класифікацію державної зовнішньоторговельної політики (за видами зовнішньоторговельних операцій; за формами втручання держави в

зовнішньоторговельні відносини; за рівнями зовнішньоторговельної інтеграції та співробітництва) через виокремлення її траєкторій розвитку в Україні в історичному контексті, що дозволяє визначити перспективні напрями розвитку зовнішньої торгівлі в географічному розрізі та предметно-об'єктному напрямі;

- напрями застосування механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики за окремими її об'єктно-предметними групами (експорт та імпорт сировини, експорт та імпорт товарів з високою доданою вартістю, експорт та імпорт послуг, зовнішньоторговельні угоди та створення зон вільної торгівлі) на підставі сформованого комплексного підходу до формування методів державної зовнішньоторговельної політики з урахуванням методів наукового пізнання (загальнонаукові, спеціальні) та методів державного управління (економічні, адміністративні, правові, організаційні, контрольні), що забезпечує прийняття дієвих та ефективних управлінських рішень в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю;

- організаційно-інформаційний механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, який ґрунтується на пропозиціях змін в структурі та комунікаційній складовій органів законодавчої та виконавчої державної влади та органів місцевого самоврядування, що сприяє ефективному розподілу обов'язків і повноважень між ними;

- механізм взаємодії суб'єктів господарювання і недержавних інституцій з державними органами влади: інформаційно-комунікаційна взаємодія, фінансова, правова, логістична, інституційна, дипломатична, цільова, інформаційна підтримка, ідентифікація їх моделей, форм взаємодії і виявлення очікуваного результату узгодження інтересів;

- економіко-правовий механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику через врахування положень ризикології в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в частині: визначення поняття «валютний ризик», окреслення його видів, систематизації методів (зовнішніх і внутрішніх) та етапів управління валютними ризиками суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності, що дозволяє підвищити їх конкурентоспроможність на зовнішніх ринках товарів і послуг та сприяє розвитку експортно-імпортних операцій країни;

дістало подальший розвиток:

- визначення предметно-об'єктного стану досліджень в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики за допомогою формування термінологічних карт, які розкривають основні поняття досліджуваної тематики та характеризують проблемні питання в національному та міжнародному науковому середовищі в різні історичні періоди та економічні умови розвитку світового господарства, що створює наукову базу формулювання суспільної проблеми в сфері зовнішньої торгівлі, яка ідентифікує необхідність перегляду державної зовнішньоторговельної політики України;

- ідентифікація ролі та місця України у міжнародних рейтингах (індекс економічної свободи, індекс залучення у світову торгівлю, індекс

конкурентоспроможності, індекс легкості ведення бізнесу, індекс логістичної ефективності), виявлення тенденцій на підставі основних показників, які характеризують структуру та динаміку зовнішньої торгівлі країни (в т.ч. з країнами Європейського Союзу), що дозволяє охарактеризувати сучасний стан розвитку державної зовнішньоторговельної політики України та окреслити її проблемні аспекти;

- структурування та побудова дерева проблемних питань в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, що забезпечує врахування інтересів всіх груп зацікавлених сторін під час розробки ефективної та дієвої державної зовнішньоторговельної політики. Основна виявлена проблема: сировинна структура експорту в поєднанні з імпортозалежністю від товарів з високою доданою вартістю на тлі низької ділової активності промислових підприємств через системні проблеми зовнішньоторговельної діяльності (транспортна інфраструктура, митні процедури, податкове регулювання, корупція тощо) негативним чином позначається на економічному розвитку країни та знижує конкурентоспроможність суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності на міжнародному ринку товарів і послуг;

- на прями співпраці державних органів влади (відповідно до розподілу обов'язків всередині їх організаційно-інформаційного механізму) та міжнародних організацій в сфері регулювання міжнародної торгівлі через створення ланцюга співпраці всіх рівнів суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики (міжнародні організації, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання та недержавні інституції), що забезпечує дотримання принципів міжнародної торгівлі під час формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики.

Практичне значення одержаних результатів. Результати, що полягають у розробці та удосконаленні теоретичних і методологічних положень механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, можуть бути використані органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Окремі положення можуть використовуватися для удосконалення підходів в сфері підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування.

Основні теоретичні та методологічні положення дослідження доведені до рівня конкретних розробок, придатних до використання суб'єктами державної зовнішньоторговельної політики: Житомирська ДПІ Головного управління ДПС у Житомирській області (довідка № 1120/5/06-30-55-09 від 18.02.2021 р.) – пропозиції щодо методологічних положень формування та реалізації зовнішньоторговельної політики; Головне управління статистики у Житомирській області (довідка №1320/40 від 23.12.2020 р.) – пропозиції в сфері удосконалення механізмів формування та реалізації зовнішньоторговельної політики: результати аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку зовнішньоторговельних відносин в Україні; виокремлення видів державної зовнішньоторговельної політики; Житомирська обласна рада (довідка № р_5-22/638 від 13.04.2021 р.) – пропозиції щодо формування

стратегічних напрямів розвитку державної зовнішньоторговельної політики України; Департамент агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської обласної державної адміністрації (довідка № 09/622/0/2-21/14 від 13.04.2021 р.) – рекомендації щодо визначення напрямів розвитку економіко-правового механізму формування та реалізації зовнішньоторговельної політики на регіональному рівні.

Теоретичні результати дисертації використані Державним університетом «Житомирська політехніка» при підготовці фахівців за освітніми ступенями «бакалавр» та «магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Зокрема, пропозиції для розробки та удосконалення структури та змісту навчально-методичного забезпечення таких навчальних дисциплін: «Зовнішньоекономічна політика», «Міжнародні організації», «Публічна політика» (довідка №44-21.00/752 від 28.05.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові розробки, висновки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача, що полягає у дослідженні комплексу питань, пов'язаних з формуванням та реалізацією державної зовнішньоторговельної політики України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження, викладені в дисертації, доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на 6 міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-методичних, науково-практичних конференціях, що відображено в публікаціях [23-28].

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 42 наукових праці загальним обсягом 59,97 друк. арк., з яких: 3 монографії (одна – одноосібна та дві – колективні); 19 статей у наукових фахових виданнях (з них – 9 у наукових періодичних виданнях інших держав (в тому числі, 3 статті у виданнях, внесених до наукометричної бази даних SCOPUS), 10 у виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз); 6 тез доповідей та матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій; та 14 наукових праць в інших виданнях (з них – 1 навчальний посібник; 4 колективні монографії; 9 статей у виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз), що додатково відображають наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 355 сторінках друкованого тексту. Робота містить 46 таблиць, 49 рисунків, 8 додатків. Список використаних джерел нараховує 480 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертаційної роботи, проаналізовано стан вивчення проблеми за досліджуваним напрямом, відображено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи та інформаційну базу дослідження, розкрито наукову новизну та практичну цінність отриманих результатів, наведено інформацію про апробацію

результатів дослідження та структуру дисертації.

У першому розділі **«Розвиток теоретичних положень державної зовнішньоторговельної політики України»** здійснено науково-бібліометричний аналіз досліджень у сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю, розкрито основний категоріально-понятійний апарат в сфері формування і реалізації державної зовнішньоторговельної політики, охарактеризовано особливості формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України в різні історичні періоди та узагальнено класифікаційні ознаки її видів.

Глобалізаційні процеси в світі сприяють розвитку зовнішніх ринків товарів і послуг, поширенню ліберальних підходів в сфері державного регулювання економічних відносин та розвитку міжнародної інтеграції країн світу. Державна зовнішньоторговельна політика потребує застосування обґрунтованих та ефективних механізмів державного управління, що не перешкоджатимуть розвитку зовнішньої торгівлі країни та створюватимуть безпечні умови діяльності для суб'єктів господарювання не лише на внутрішньому, але й на зовнішніх ринках товарів і послуг.

Аналіз позитивної тенденції зростання кількості публікацій в науковому середовищі за досліджуваною тематикою корелює зі зростанням обсягів світової торгівлі (досліджуваний період 1974-2020 рр.). За допомогою методу бібліометричного аналізу наукових досліджень побудовано термінологічну карту публікацій в сфері зовнішньоторговельної політики, що індексуються в наукометричній базі Scopus, та сформовано 6 дослідницьких кластерів: світова торговельна політика; зовнішня торгівля ЄС та США; наслідки зовнішньої торгівлі на соціо-еколого-економічну світову систему; стратегічні напрями розвитку зовнішньої торгівлі; принципи СОТ та політика країн-учасниць; політика протекціонізму (тарифні та нетарифні методи). Систематизація основних напрямів досліджень дала змогу ідентифікувати історичні періоди часу, які характеризують хронологічний розвиток шляхів пошуку вирішення проблемних питань в сфері державної зовнішньоторговельної політики.

Побудовано модель взаємозв'язку дефініцій категоріально-понятійного апарату в сфері державної зовнішньоторговельної політики (рис. 1) та визначено їх основні характеристики. Сформовано канали взаємодії, що теоретично пояснюють сутність понять і визначають необхідність пошуку найбільш ефективних напрямів розв'язання суспільних проблем в сфері зовнішньої торгівлі через застосування механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики.

Наведена модель має теоретичне значення та може бути використана під час удосконалення положень нормативно-правових документів в сфері управління зовнішньоторговельною діяльністю. Адже, зважаючи на відсутність пояснення таких понять, як: «зовнішня торгівля», «зовнішньоторговельна діяльність», «державна зовнішньоторговельна політика», в законодавстві України, виникають неоднозначні їх тлумачення та неузгодженість і нерозуміння суб'єктами господарювання. Це ускладнює доступ суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності

не лише до вимог та умов зовнішньої торгівлі, які окреслює національне законодавство, але й впливає на ефективність пошуку та формування цілей виходу на нові ринки товарів і послуг.

Рис. 1. Модель рівнів взаємозв’язку державного управління

зовнішньоторговельною діяльністю та державної зовнішньоторговельної політики

Проаналізовано історичні аспекти розвитку зовнішньої торгівлі в Україні та світі в світлі тих теорій міжнародних економічних відносин, які застосовувались на практиці під час розбудови економіки. Ідентифіковані траєкторії розвитку процесів державного регулювання в Україні не йшли в одному напрямі з світовими

особливостями. Якщо в світі в XIX ст. панував економічний лібералізм, що передбачав зведення до мінімуму державного втручання в економічні процеси і, зокрема, зовнішню торгівлю, то в Україні торгівельні відносини розвивались під жорстким контролем державних органів влади та мали сировинний характер. Це і стало підставою формування державної зовнішньоторговельної політики незалежної України, яка в 1991 році почала будувати відкриту ринкову економіку та долучилася до глобалізаційних процесів.

Враховуючи сучасні умови розвитку економічних систем країн та з метою обґрунтування можливих напрямів розвитку державного управління зовнішньоторговельною діяльністю запропоновано класифікацію державної зовнішньоторговельної політики (за видами зовнішньоторговельних операцій (експортна політика; імпортна політика; експортно-імпортна політика); за формами втручання держави в зовнішньоторговельні відносини (ліберальна політика; протекціоністська політика; ліберально-протекціоністська політика); за рівнями зовнішньоторговельної інтеграції та співробітництва (зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний союз; політичний союз); за географічним напрямом розвитку зовнішньої торгівлі (європейський напрям; азійсько-тихоокеанський напрям; африканський напрям; близькосхідний напрям; американський напрям). На цій підставі обґрунтовано предметно-об'єктний (державна зовнішньоторговельна політика формується під впливом сукупності факторів, які визначають її особливості та пріоритети розвитку (наприклад, експорт товарів; імпорт послуг; захист національного товаровиробника; торговельні преференції; використання єдиної валюти тощо); та географічний напрям розвитку зовнішньої торгівлі (державна зовнішньоторговельна політика вимагає виокремлення пріоритетних географічних напрямів розвитку; вибір країн-партнерів повинен бути обґрунтованим та відповідати рівню розвитку країни).

Сформовані теоретичні основи застосування механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики забезпечують створення підстав для розвитку і удосконалення методологічного забезпечення державного управління зовнішньоторговельною діяльністю країни.

В другому розділі «Сучасний стан зовнішньої торгівлі України як об'єкта державної політики» визначено роль та місце України в світових рейтингових показниках, що характеризують розвиток міжнародної торгівлі країн світу; проаналізовано сучасний розвиток зовнішньої торгівлі в Україні та її зовнішньоторговельними партнерами (зокрема, країнами Європейського Союзу).

Відкритість економіки України до участі на зовнішньому ринку товарів і послуг визначається обраним ліберальним напрямком державної зовнішньоторговельної політики. Це підтверджують статистичні дані за останні 10 років, що характеризують високу частку експорту та імпорту в ВВП країни (більше 41,2% і 49 % відповідно в 2019 р.).

Результати здійсненого дослідження дозволили визначити місце України в міжнародних рейтингах, що характеризують розвиток зовнішньої торгівлі: 1) за Індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom), що розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation, Україна відноситься до країн із найнижчим рівнем

свободи (в т.ч. торговельної) і характеризується як «переважно не вільна» країна; 2) за Індексом залучення у світову торгівлю (Enabling Trade Index) за даними Всесвітнього економічного форуму у 2016 році ситуація в Україні суттєво погіршилася – місце країни опустилося на 95 місце зі 136 країн порівняно з 2014 роком (83 місце); 3) за рівнем конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) за даними Всесвітнього економічного форуму Україна посіла 85 місце у 2019 р. та втратила 2 позиції порівняно з 2018 р. Хоча другий рік поспіль покращуються позиції країни за критерієм «ринок товарів» - з 73-го на 57-ме місце; 4) за Індексом легкості ведення бізнесу (Doing Business) за даними Світового банку Україна займає найнижчі позиції серед країн-сусідів (64 місце у 2020 р.); 5) за Індексом логістичної ефективності (Logistics Performance Index) за даними Світового банку в 2018 р. Україна зайняла 66 місце, що свідчить про недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури (необґрунтовані витрати на обслуговування доріг, незадовільний фінансовий стан і управління державними залізницями, слабка надійність портів). Це негативним чином позначається на розвитку експортно-імпортних операцій, інвестиційній привабливості країни та зацікавленості суб'єктів господарювання у виході на зовнішні ринки товарів і послуг.

Аналіз тенденцій зміни показників динаміки та структури зовнішньої торгівлі за даними Національного банку України показав, що сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг в I півріччі 2020 р. було позитивним у сумі 1,1 млрд дол. проти негативного в сумі 1,7 млрд дол. у порівнянні з I півріччям 2019 року, що спричинено зменшенням обсягів імпорту послуг на 26 %. Натомість сальдо зовнішньої торгівлі товарами від'ємне у сумі 1,3 млрд дол., хоча порівняно з I півріччям 2019 р. покращилось на 2,5 млрд дол.

Сировинна спрямованість та переважаюча продовольча структура експорту (зернові культури; чорні метали; руди, шлак і зола), імпортна енергозалежність та висока частка готової продукції в структурі імпорту (палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; реактори ядерні, котли, машини; електричні машини; засоби наземного транспорту) визначають проблеми, що викликають потребу суттєвих змін в державній зовнішньоторговельній політиці України. Це свідчить про те, що на сьогодні експортна політика не відображає ефективного виконання завдань і цілей щодо покращення економічного розвитку країни за рахунок формування конкурентоспроможного експортного потенціалу. Вагома частка імпортних операцій в зовнішньоторговельному обороті країни вимагає оновлення національних виробництв та залучення інвестицій задля участі в глобальних ланцюгах створення вартості.

Географічна структура зовнішньої торгівлі визначає найбільших торговельних партнерів, якими залишаються країни Європейського Союзу. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті України у I півріччі 2020 року становила 36,6%. Щодо експорту товарів, то позитивним варто відмітити зростання участі України в торговельних відносинах з Азією (на 15,6%), Австралією та Океанією (на 39,5%), хоча в цілому за I півріччя 2020 р.

ситуація погіршилась. Імпорт товарів за I півріччя 2020 р. теж скоротився порівняно з I півріччям 2019 р. Найбільшими партнерами залишаються: Китай, Німеччина, Російська Федерація, Польща та США (статистичні дані узагальнено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства). Україні доцільно диверсифікувати операції експорту та імпорту товарів і послуг, розширюючи коло преференційних торговельних угод та зон вільної торгівлі з іншими країнами світу.

Дослідження співпраці України та країн ЄС показали, що зона вільної торгівлі має як позитивні (збільшення експорту до ЄС прямопропорційне зростанню ВВП країни; динаміка експорту вища, ніж динаміка імпорту, що позитивно впливає на сальдо торговельного балансу; збільшення асортименту товарів у структурі експорту призводить до диверсифікації експорту), так і негативні (в структурі зовнішньої торгівлі переважає сировина в експорті до ЄС у порівнянні з експортом перероблених продуктів; від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу негативно впливає на розвиток валютного ринку країни) наслідки. В роботі акцентовано увагу на доцільності поглибити зовнішню торгівлю з країнами ЄС за умови покращення пріоритетних для України напрямів: удосконалення механізмів державного регулювання валютного ринку та процедури застосування тарифних інструментів; підвищення виробничої потужності підприємств з метою досягнення домінування товарів з високою доданою вартістю на експорт у порівнянні з експортом сировини; диверсифікація товарної та географічної структури експорту з метою зменшення залежності українських суб'єктів господарювання від світових цін на товари, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності на зовнішніх ринках товарів і послуг країн ЄС.

Використовуючи метод аналізу статистичних даних здійснено оцінку сучасного стану зовнішньої торгівлі України та окреслено вектори розвитку державної зовнішньоторговельної політики. Встановлено, що більшість проблем, які виникають в зовнішній торгівлі у суб'єктів господарювання, стосуються організаційно-інформаційного, правового та економічного механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. Це свідчить про необхідність структурування проблемних питань в сфері зовнішньої торгівлі задля виявлення напрямів удосконалення державної зовнішньоторговельної політики.

В третьому розділі «**Методологія формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики**» структуровано проблеми в сфері здійснення зовнішньоторговельної діяльності; розроблено методологічні положення формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики; обґрунтовано напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики та визначено методи державного управління зовнішньоторговельною діяльністю.

Формування та реалізація державної зовнішньоторговельної політики вимагає застосування механізмів та методів державного управління. Ефективність та дієвість політики залежить від того, наскільки обґрунтовано та детально ідентифіковано проблеми, що впливають на стан зовнішньої торгівлі та визначають розвиток діяльності суб'єктів господарювання.

Враховуючи отримані результати попередніх досліджень встановлено, що основною проблемою на сьогодні в Україні є: сировинна структура експорту в поєднанні з імпортозалежністю від товарів з високою доданою вартістю на тлі низької ділової активності промислових підприємств через системні проблеми зовнішньоторговельної діяльності (транспортна інфраструктура, митні процедури, податкове регулювання, корупція тощо) негативним чином позначається на економічному розвитку країни та знижує конкурентоспроможність суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності на міжнародному ринку товарів і послуг. В розрізі даної проблеми розкрито 4 рівні підпроблем: 1) сировинна структура експорту; імпортозалежність від товарів з високою доданою вартістю; низька ділова активність промислових підприємств; 2) насиченість внутрішнього ринку товарів і послуг імпортом; нерозвиненість національних виробництв готової продукції; низька конкурентоспроможність національних підприємств на внутрішньому ринку товарів і послуг та, як наслідок, на зовнішньому; 3) зниження попиту на зовнішньому ринку на український експорт; скорочення вітчизняних виробництв готової продукції; висока частка «сірого» імпорту на національному ринку; низька якість продукції та послуг національного виробника; 4) комплекс проблем в сфері державної зовнішньоторговельної політики країни: відсутність належної інформаційної, фінансової, дипломатичної, логістичної, правової підтримки національних підприємств з боку держави; високий рівень корупції та бюрократизації в державних інституційних структурах; неналежний рівень застосування економічних, адміністративних, правових, організаційних та контрольних методів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю.

Обґрунтовано методологічні положення формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики (рис. 2) в світлі глобалізаційних змін та розвитку неопротекціоністського підходу до державного управління економічними процесами в країні.

Рис. 2. Складові методології формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики

Властивостями, які вирізняють авторську методологію формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики від наявних на сьогодні, стали такі критерії, як: орієнтованість на потреби всіх рівнів стейкхолдерів; когерентність з іншими видами політик; інституціональність політики; забезпеченість ресурсами та ефективність їх використання.

В роботі представлено характеристику складових методологічних положень формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. Зокрема, метою державної зовнішньоторговельної політики є застосування механізмів державного управління, які забезпечуватимуть розширення напрямів зовнішньоторговельних відносин через диверсифікацію операцій зовнішньої торгівлі, розвиток та підтримку експорту, оптимізацію імпорту, що сприятиме економічному розвитку країни та зростанню рівня конкурентоспроможності суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності на міжнародному ринку товарів і послуг. До завдань належать: загальнодержавні (забезпечення національної безпеки країни; розробка механізмів реалізації рішень у сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю; розвиток зовнішньоторговельної політики з більшим акцентом на сталий розвиток, права людини, боротьбу з ухиленням від сплати податків, антикорупційні заходи, захист споживачів, відповідальну та чесну торгівлю); економічні (сприяння економічному розвитку та стимулювання до позитивних якісних і кількісних змін в економічних відносинах з іншими країнами; забезпечення захисту економічних інтересів та надання рівних можливостей суб'єктам зовнішньоторговельної діяльності; оптимізація імпорту та зростання експорту; додатне сальдо платіжного балансу; збільшення частки країни у світовій торгівлі); правові (розвиток правового поля в сфері регулювання зовнішньоторговельних відносин у відповідності до норм міжнародного законодавства); соціально-екологічні (створення сприятливих умов для підвищення суспільного добробуту; побудова соціально відповідальної зовнішньоторговельної політики). Окрім загальних принципів та принципів міжнародної торгівлі Світової організації торгівлі виділено специфічні (когерентність, ієрархічність, інструментальність, ресурсність, ефективність (користь для всіх) та розвиток, конкурентоспроможність). В частині ресурсів виокремлено: правові, фінансові, матеріальні, інформаційні, трудові. До інших видів державної політики, які взаємодіють із зовнішньоторговельною, зараховано: зовнішню, валютну, фіскальну, бюджетну, антикорупційну, соціальну, екологічну та освітньо-наукову політики, і розкрито особливості формування та реалізації кожної з них в частині забезпечення досягнення мети та завдань державної зовнішньоторговельної політики.

В сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики обґрунтовано сутність та особливості дії таких механізмів, як: 1) економічний – механізм, що передбачає застосування сукупності методів державного управління, реалізація яких впливає на фінансово-економічний стан об'єкта та суб'єкта зовнішньоторговельної політики. Застосовується для досягнення поставленої мети, яка передбачає здійснення зовнішньої торгівлі в напрямі сприяння розвитку експорту та недопущення імпортозалежності країни від продукції з високою доданою вартістю; 2) організаційний – сукупність

правил, завдань, повноважень суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики на державному та регіональному рівнях щодо розподілу функцій між ними. Такий механізм має забезпечувати функціональну взаємодію та ефективне виконання обов'язків суб'єктів політики; 3) правовий – сукупність нормативно-правових інструментів, на підставі яких формується та реалізується державна зовнішньоторговельна політика. Цей механізм створюється і приводиться в дію суб'єктами державної політики у вигляді нормативно-правових законодавчих актів; 4) інформаційний – механізм, основним методом реалізації якого є інформування та взаємодія між суб'єктами державної зовнішньоторговельної політики на різних рівнях (міжнародний, національний, регіональний тощо).

Використання представлених механізмів в межах формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики передбачає застосування ідентифікованих методів державного управління (рис. 3).

Представлена система включає групи методів: методи наукового пізнання, методи державного управління. Застосування методів наукового пізнання розширює механізм дії використовуваних інструментів та дозволяє науково обґрунтувати дієві та ефективні управлінські рішення в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю. Запропонована система методів державної зовнішньоторговельної політики розкриває безпосередні та опосередковані зв'язки між суб'єктами та об'єктами політики. Ідентифіковані методи є інструментами механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. З використанням зазначених методів здійснюється аналіз суспільних проблем в сфері зовнішньоторговельних відносин, розробка альтернативних варіантів їх вирішення, запровадження відповідної державної політики у вигляді концепції розвитку зовнішньої торгівлі та забезпечується реалізація моніторингових заходів щодо покращення та оновлення політики в майбутньому.

Необхідність удосконалення представлених груп механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики спричинила виокремлення їх напрямів за об'єктно-предметними групами політики, які запропоновано удосконалити в межах ідентифікованих проблем в сфері зовнішньої торгівлі суб'єктів господарювання (експорт та імпорт сировинної продукції, експорт та імпорт товарів з високою доданою вартістю, експорт та імпорт послуг) та формування зовнішньоторговельних відносин з іншими країнами (зовнішньоторговельні угоди та створення зон вільної торгівлі). В розрізі: 1) економічного механізму запропоновано використання методів державного управління, що сприятимуть розвитку експорту товарів з високою доданою вартістю (експортні дотації та субсидії, кредитування на вигідних для експортерів умовах, податкові канікули); зменшуватимуть частку сировини в експорті (створення бізнес-інкубаторів, страхування експорту, встановлення фітосанітарних норм, процедури ліцензування); сприятимуть розвитку імпорту якісної сировини (зниження митних тарифів); зменшуватимуть частку імпорту в зовнішній торгівлі (встановлення фітосанітарних норм та інших технічних бар'єрів в торгівлі); підтримуватимуть позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами та забезпечуватимуть інноваційний і працездатний характер послуг в структурі торгівлі та географічної диверсифікації;

Рис. 3. Система методів формування і реалізації державної зовнішньоторговельної політики

2) правового механізму окреслено пропозиції щодо внесення змін до законодавства, що регулює питання встановлення фітосанітарних норм, процедури ліцензування та страхування операцій зовнішньоторговельної діяльності, а також розвитку бізнес-інкубаторів суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності; удосконалення законодавства в сфері дотримання прав інтелектуальної власності, усунення адміністративних бар'єрів експорту послуг; укладання торговельних угод з країнами різних регіонів, що розвиваються, та мають конкурентні та порівняльні переваги порівняно з Україною; 3) організаційного механізму визначено необхідність удосконалення та структуризації відносин державних органів влади та місцевого самоврядування в сфері розподілу обов'язків та повноважень; посилення участі та ролі всіх рівнів суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики в формуванні та розвитку відносин з іншими країнами; побудови системи моніторингу та контролю виконання умов та ефективності діючих угод; 4) інформаційного механізму обґрунтовано доцільність здійснення інформаційної підтримки національних експортоорієнтованих підприємств щодо можливостей розвитку виробництва товарів з високою доданою вартістю, участі в бізнес-інкубаторах, пошуку якісної та доступної імпоротної сировини; виходу на зовнішні ринки послуг та створення інноваційного продукту.

Це створює підстави для формування пропозицій щодо подальшого розвитку зовнішньої торгівлі України в перспективі з метою досягнення високих показників економічного зростання, підвищення суспільного добробуту населення країни та підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання не лише на національному, але й на міжнародному рівні.

В четвертому розділі **«Організаційно-інформаційний механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України»** удосконалено організаційно-інформаційний механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики; розкрито напрями співпраці органів державної влади України та міжнародних організацій в сфері регулювання міжнародної торгівлі; розглянуто зміст відносин між державними та недержавними суб'єктами зовнішньоторговельної політики.

Неефективність організаційно-інформаційного механізму формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики є однією з причин виникнення проблем в сфері зовнішньої торгівлі. В роботі представлено структурну схему ідентифікації груп суб'єктів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики: суб'єкти зовнішньоторговельної діяльності (підприємства, організації різних форм власності та сфер діяльності, їх об'єднання); недержавні органи (торгово-промислові палати, бізнес-асоціації, громадські організації); виконавчі органи міських рад у сфері зовнішньоекономічної діяльності (виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи); державні органи законодавчої влади (Верховна рада України (ВРУ)); державні органи виконавчої влади та їх підрозділи (Кабінет Міністрів України, НБУ, Державна митна служба, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства; Антимонопольний комітет); міжнародні організації (Світова організація торгівлі (СОТ), Комісія ООН з права міжнародної торгівлі, Конференція

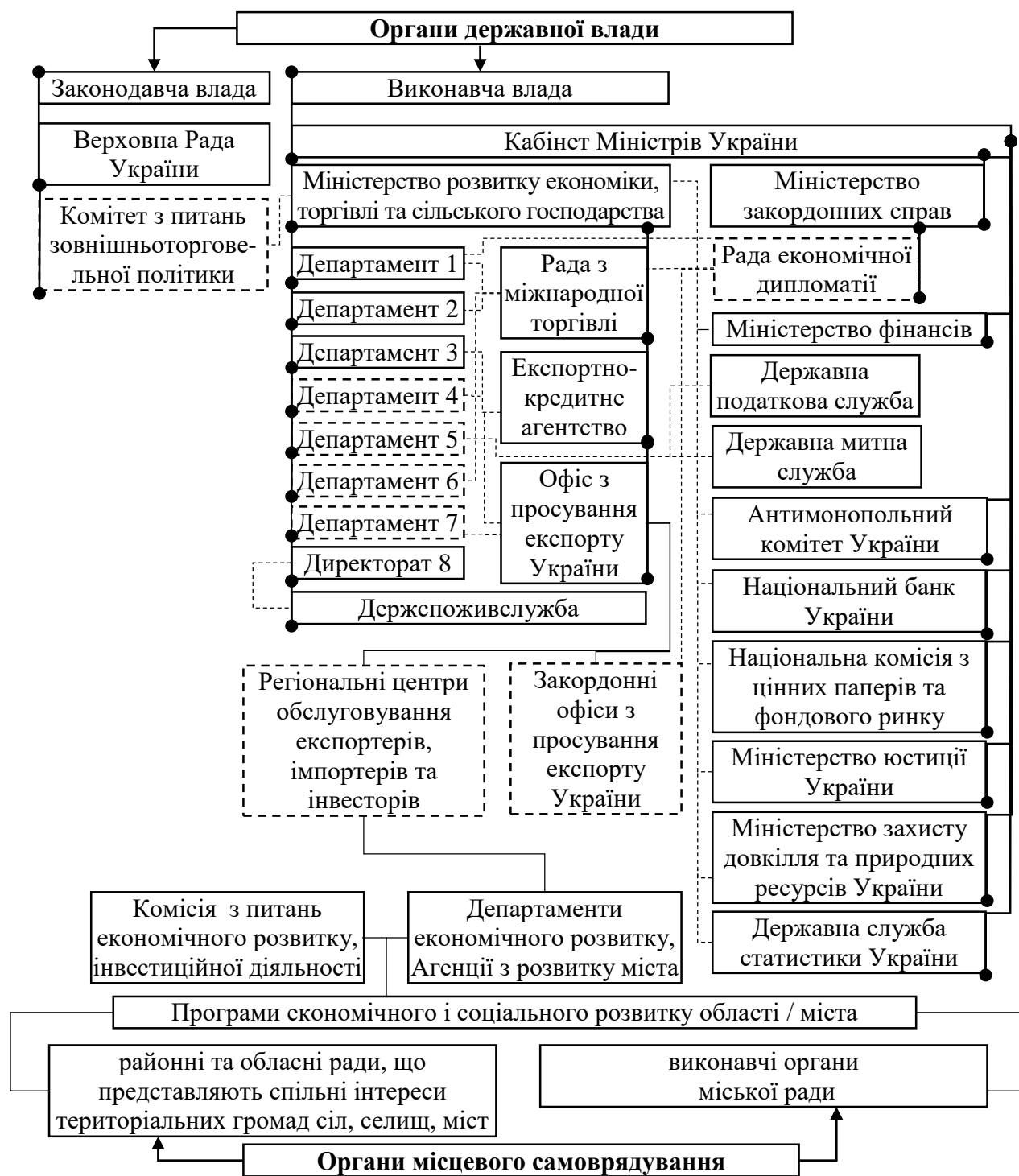
ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) тощо).

Оцінка діючої структури органів державної влади в сфері регулювання зовнішньоторговельної діяльності підтвердила, що окремі функції щодо державного управління зовнішньоторговельною діяльністю між структурними підрозділами не мають обґрунтованого розподілу. Запропоновано внести зміни до структури органів ВРУ та окремих міністерств Кабінету Міністрів України. Зокрема, виокремлення Комітету з питань зовнішньоторговельної політики та передача йому повноважень окремих підкомітетів сприяє формуванню єдиного органу, який відповідатиме за розгляд, аналіз та формування законодавства в сфері державної зовнішньоторговельної політики. Діяльність Ради експортерів та інвесторів при Міністерстві закордонних справ України має здебільшого інформаційний характер та спричиняє незрозумілий та неефективний розподіл обов'язків щодо реалізації положень державної зовнішньоторговельної політики в сфері сприяння розвитку експорту, залучення інвестицій та пошуку надійних партнерів серед закордонних підприємств, адже завдання дублюються з окремими підрозділами Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. В структурі Державної установи «Офіс з просування експорту України» запропоновано виділити Закордонні офіси з просування експорту України, які будуть функціонувати при посольствах України. Крім того, в регіонах доцільно забезпечити функціонування Регіональних центрів обслуговування експортерів, імпортерів та інвесторів, які відповідатимуть за реалізацію інформаційного механізму формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в регіонах.

Виокремлення таких структурних підрозділів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, як: Департамент тарифного та нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі, Департамент моніторингу та оцінки ефективності реалізації зовнішньоторговельної політики, Департамент торговельного захисту та розгляду торговельних спорів, Департамент розвитку промисловості та інвестицій в торгівлю, сприяє злагожденості та ефективному розподілу обов'язків, вирішення проблем та реалізації стратегічних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі.

Як результат, побудовано організаційно-інформаційний механізм взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики (рис. 4), який враховує комунікаційні відносини між гілками влади та передбачає співпрацю з метою сприяння розширенню товарних позицій та географічній диверсифікації експортних операцій, оптимізації імпорту товарів і послуг, забезпечення захисту суб'єктів господарювання та розвитку міжнародної співпраці України.

В дослідженні окреслено особливості співпраці України з міжнародними торговельними організаціями, зважаючи на статус членства, тип формування відносин та правове забезпечення питань зовнішньої торгівлі, ратифіковане Україною. Визначено, що завданням органів державної влади є розподіл обов'язків між департаментами, що забезпечуватиме ефективність та сприятиме отриманню максимального результату в сфері співпраці з міжнародними організаціями.

Примітки: 1 - міжнародної співпраці у сфері економіки, торгівлі та сільського господарства; 2 - багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод; 3 - взаємодії з експортерами та просування експорту; 4 - торговельного захисту та розгляду торговельних спорів; 5 - тарифного та нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі; 6 - моніторингу та оцінки ефективності реалізації зовнішньоторговельної політики; 7 - розвитку промисловості та інвестицій в торгівлю; 8 - державної політики у сфері санітарних та фітосанітарних заходів; ---- - взаємозв'язки між структурними підрозділами; [ ] - запропоновані структурні підрозділи в органах влади.

Рис. 4. Організаційно-інформаційний механізм взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики

Окреслено канали взаємодії та охарактеризовано сутність раціонального розподілу обов'язків всередині організаційної структури органів державної влади в

сфері співпраці з СОТ за такими напрямками: Підкомітет з питань розвитку зовнішньоторговельних відносин з іншими країнами ВРУ (забезпечення супроводження розгляду ВРУ законопроектів); Департамент багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (управління співробітництва з СОТ, відділ нотифікацій та обробки запитів) (формування та реалізація державної політики у сфері співробітництва з СОТ); Департамент торговельного захисту та розгляду торговельних спорів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (контроль процесу вирішення торговельних спорів в межах СОТ, аналіз та оцінка демпінгових заходів з боку країн-партнерів).

Представлена модель розподілу обов'язків органів державної влади в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України побудована таким чином, що сприяє ефективній реалізації принципів та завдань СОТ. Кожен зі структурних органів державної влади відповідає за певний напрям співпраці та регулює відповідну сферу зовнішньоторговельних відносин в Україні.

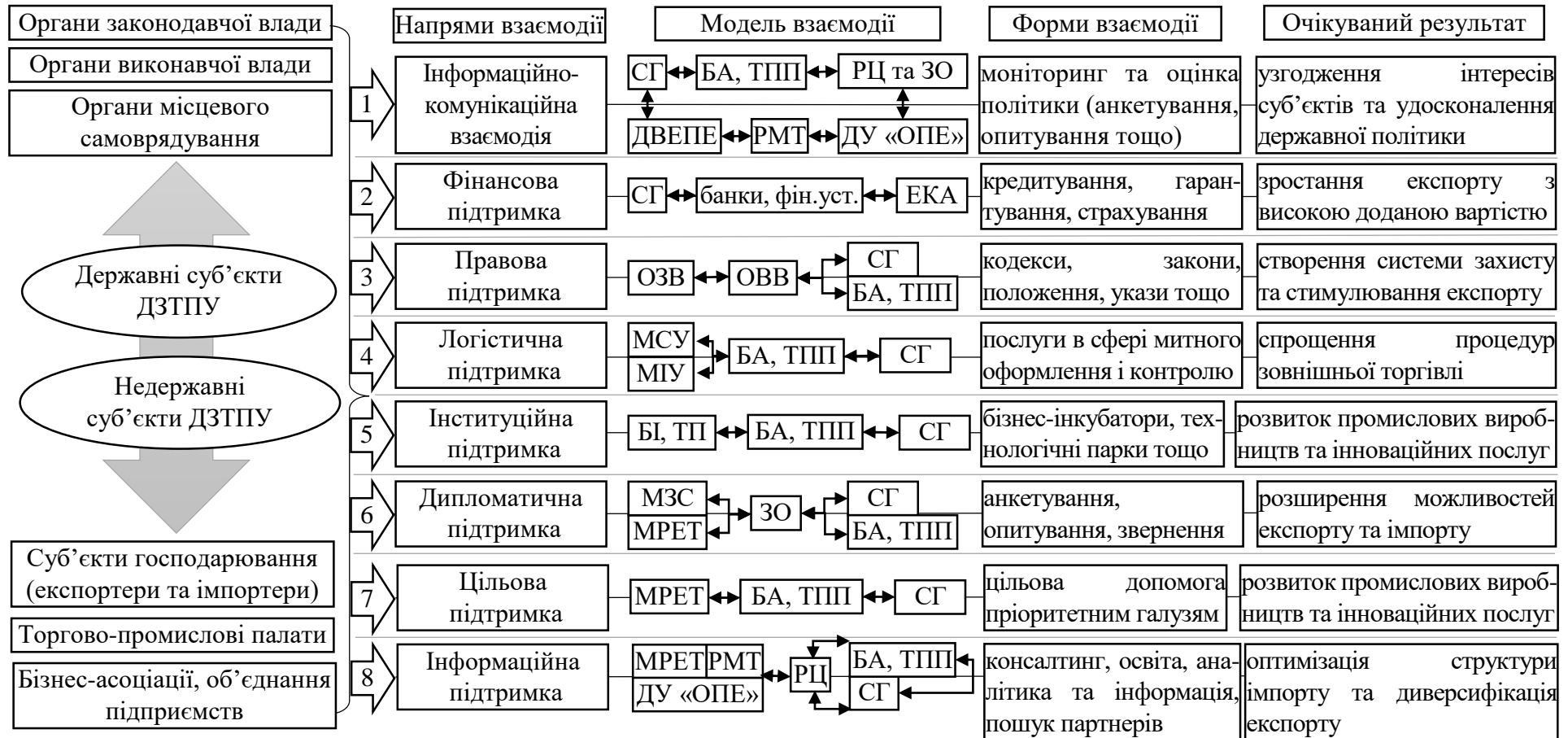
Оцінюючи співпрацю України та ЮНКТАД, що базується на підставі розвитку діяльності СОТ, позитивним результатом є створення Ради з міжнародної торгівлі. Однак, аналіз діяльності Ради показав, що платформа для діалогу між державою та бізнесом, має односторонній характер центральних органів виконавчої влади. Обґрунтовано доцільність налагодити взаємодію Офісу з просування експорту та запропонованих регіональних центрів обслуговування експортерів, імпортерів та інвесторів з структурними підрозділами Ради з міжнародної торгівлі.

Це сприяє формуванню ланцюга взаємодії всіх рівнів суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики, що створює ефективну комунікацію між владою та бізнесом і умови для покращення доступу суб'єктів господарювання до міжнародних програм розвитку, які пропонуються міжнародними організаціями. В такий спосіб до процесу формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України залучаються всі рівні суб'єктів політики та створюються можливості для досягнення поставлених цілей і завдань.

Досвід, який на сьогодні сформувався в Україні, в сфері співпраці з міжнародними торговельними організаціями, є підґрунтям для ідентифікації галузей і секторів національної економіки, які мають порівняльні та конкурентні переваги, що може стати одним з напрямів розвитку експортних та імпорتنих операцій.

За напрямками співпраці суб'єктів господарювання (експортерів та імпортерів) і недержавних інституцій з державними органами влади визначено види їх взаємодії (рис. 5). Зокрема, виокремлено наступні напрями взаємодії: інформаційно-комунікаційна взаємодія, фінансова, правова, логістична, інституційна, дипломатична, цільова, інформаційна підтримка, побудовано їх моделі комунікації, окреслено форми взаємодії і виявлено очікуваний результат узгодження інтересів. Представлена модель сприяє розвитку та удосконаленню інформаційного механізму формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики країни.

Примітка: ДВЕПЕ – Департамент взаємодії з експортерами та просування експорту; ДУ «ОПЕ» - Державна установа «Офіс з просування експорту»; РЦ – регіональні центри обслуговування експортерів, імпортерів та інвесторів; ЗО – закордонні офіси з просування експорту; РМТ – Рада з міжнародної торгівлі; ОЗВ – органи законодавчої влади; ОВВ – органи виконавчої влади; МСУ – Митна служба України; БІ, ТП – бізнес-інкубатори, технологічні парки; МІУ – Міністерство інфраструктури; МРЕТ – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства.

Рис. 5. Модель взаємодії державних та недержавних суб'єктів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України

В п'ятому розділі «Удосконалення економічного та правового механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України в умовах валютного ризику» виділено напрями розвитку економічного та правового механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику; розкрито вплив валютного ризику на діяльність суб'єктів господарювання та визначено сферу впливу державної зовнішньоторговельної політики на діяльність суб'єктів господарювання; обґрунтовано напрями удосконалення стратегії розвитку державної зовнішньоторговельної політики України.

Дієвість та результативність державної зовнішньоторговельної політики залежить від багатьох факторів, одним з яких є достовірність аналізу та оцінки показників розвитку економіки країни. Зміни валютного курсу мають вагомий вплив на формування доходів і витрат недержавних суб'єктів зовнішньоторговельної політики, що визначає їх активність на зовнішніх ринках товарів і послуг. Тому валютна політика та її стан в загальній національній системі господарювання є детермінантом змін і напрямів розвитку механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики.

На сьогодні на валютно-фінансовому ринку складається ситуація, що характеризує негативну динаміку змін національної валюти по відношенню до іноземних та недоступність фінансових інструментів для управління валютними ризиками для суб'єктів господарювання України. Завданням державної зовнішньоторговельної політики є врахування особливостей та умов розвитку зовнішньої торгівлі з метою формування та реалізації методів державного управління, які будуть враховувати та зменшувати вплив валютного ризику на діяльність недержавних суб'єктів зовнішньоторговельної політики.

В ході дослідження побудовано кореляційно-регресійну модель валютного курсу EUR/UAH та визначено фактори (зростання ВВП, інфляція, відсоткова ставка, дефіцит державного бюджету, сальдо поточного рахунку, сальдо фінансового рахунку, експорт товарів та послуг, імпорт товарів та послуг, золотовалютні резерви, зовнішній борг, обсяг грошової маси $M2$), які по різному впливають на зміну курсу національної валюти по відношенню до іноземної. Найбільший вплив має сальдо поточного рахунку платіжного балансу, тобто зміна експорту та імпорту товарів.

Здійснено кореляційно-регресійний аналіз експортних та імпортних операцій, що дозволило ідентифікувати детермінанти, які впливають на зміну експорту та імпорту товарів і послуг. Це дає можливість спрогнозувати обсяги зовнішньої торгівлі та врахувати зміни, що відбуваються в показниках соціально-економічного розвитку як факторах впливу на обсяги зовнішньої торгівлі.

Як результат, побудовано модель формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики через визначення взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та економічних показників в розрізі впливу валютних коливань національної валюти по відношенню до іноземної, що дозволяє спрогнозувати майбутні зміни в соціально-економічному розвитку України (рис. 6).

Враховуючи той факт, що суб'єкти зовнішньоторговельної діяльності є ключовими суб'єктами державної зовнішньоторговельної політики, розглянуто

положення ризикології в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю. Визначено сутність валютного ризику, ідентифіковано його види та окреслено зону підвищення валютного ризику, систематизовано методи управління валютним ризиком та визначено сферу впливу державної зовнішньоторговельної та валютної політики відповідно до визначених етапів управління ризиком (рис. 7), що вимагає внесення змін до законодавства в сфері державного регулювання зовнішньоторговельною діяльністю.

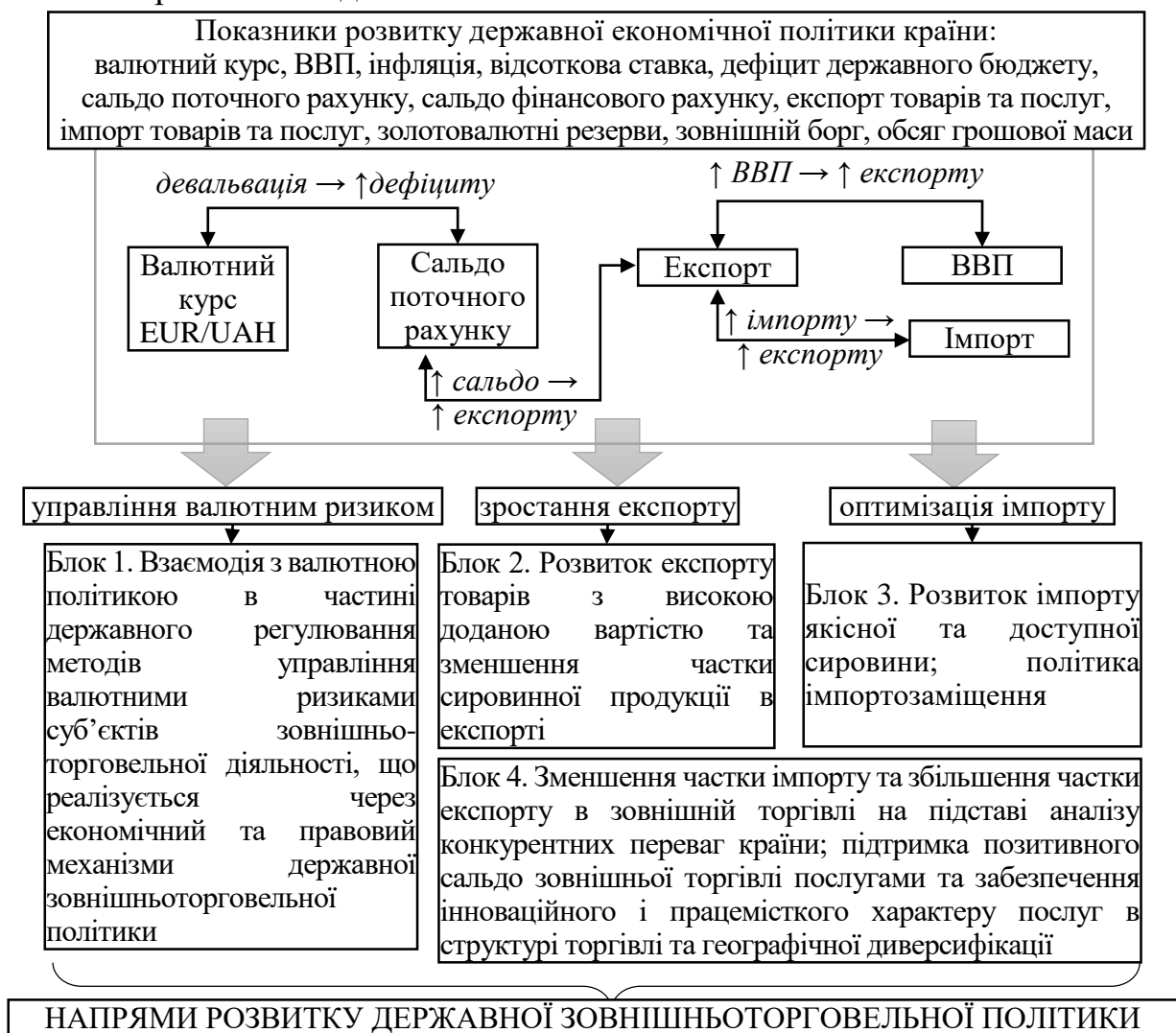

Рис. 6. Валютні ризики як детермінанти змін напрямів розвитку економіко-правового механізму державної зовнішньоторговельної політики

Запропоновано формування стратегії державної зовнішньоторговельної політики здійснювати у кореляції із інтересами та потребами бізнесу, а також виходячи з того, що експорт – це надлишок товарів і послуг, що формується в країні на національному ринку товарів і послуг, а імпорт – навпаки, нестача.

Взаємодія державної зовнішньоторговельної та валютної політики повинна забезпечити когерентність їх економічного та правового механізмів і сприяти впровадженню та розвитку системи управління валютними ризиками в діяльність суб'єктів господарювання, які використовують під час розрахунків іноземну валюту. Крім того, дієвість законодавчих нормативних документів має сприяти створенню правових підстав використання похідних та непохідних фінансових інструментів як методів управління валютними ризиками.

Врахування ризиків зовнішньоторговельної діяльності є обґрунтованим, адже вирішує одне з основних завдань державного управління, що полягає в розподілі обов'язків і відповідальності за реалізацію державної політики щодо покращення стану платіжного балансу, стабільного розвитку валютного ринку, узгодженості положень нормативно-правового законодавства та формування експортного потенціалу суб'єктів зовнішньоторговельних відносин. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності України на зовнішніх ринках товарів і послуг та дозволить покращити роль та місце країни в міжнародних торговельних організаціях.

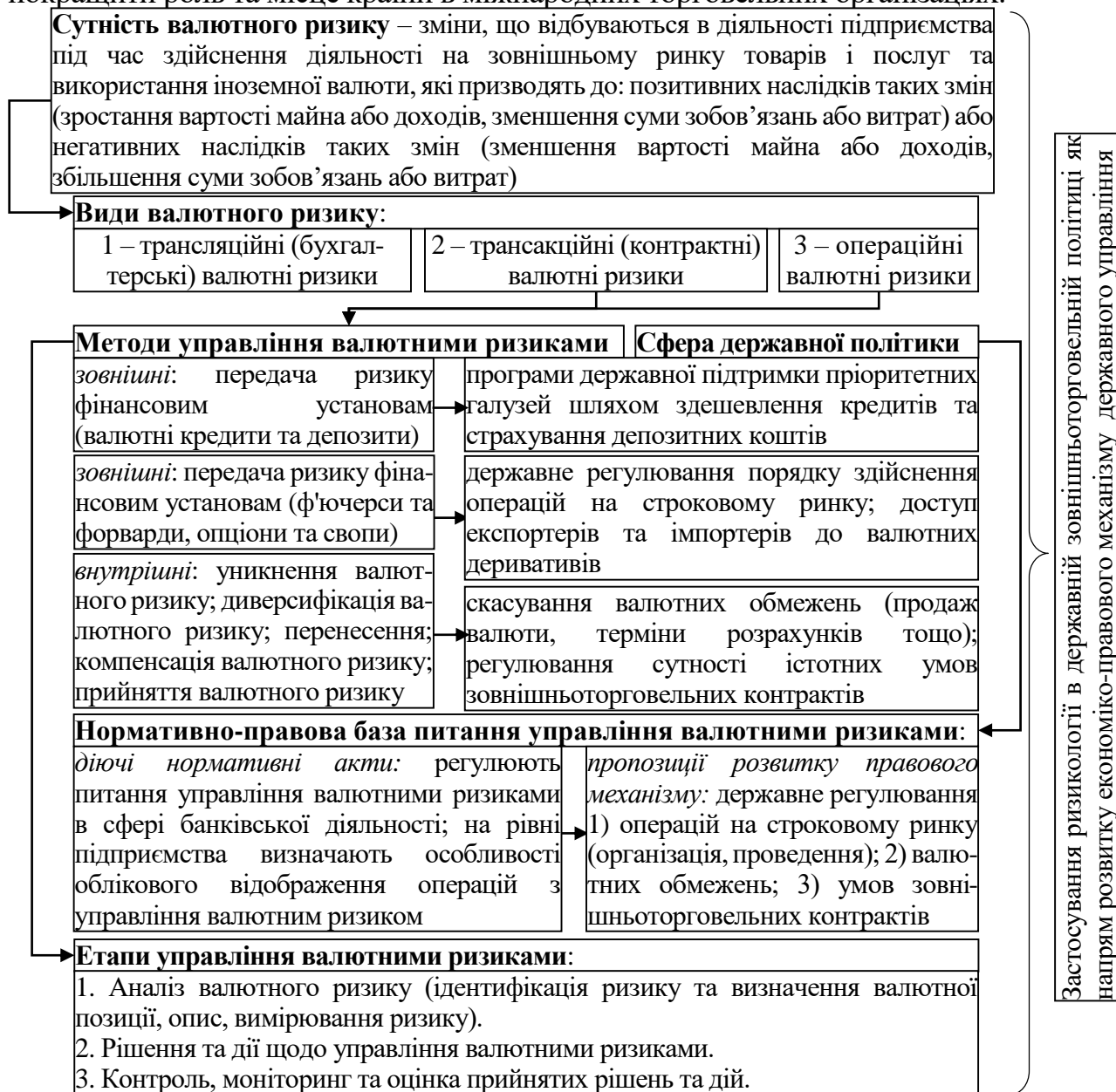

Рис. 7. Економіко-правовий механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику

Запропонована модель розкриває державну зовнішньоторговельну політику з концептуально іншої сторони, що забезпечує дотримання принципу узгодженості інтересів держави та суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності.

Аналіз та проміжна оцінка результатів досягнення Експортної стратегії України 2017-2021 рр. за останні 4 роки її реалізації показує, що частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середнього рівня (основна мета

зазначеної стратегії – збільшити частку експорту таких товарів) в загальному обсязі експорту товарів в 2020 році порівняно з 2016 роком зменшилась. Це свідчить про те, що обраний напрям експортного руху не відповідав актуальній спеціалізації національних підприємств, а ті зміни, що відбувалися в інституційному середовищі, надалі сприяли розвитку експортних операцій сировинної продукції.

В сфері удосконалення економічного механізму формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики варто акцентувати увагу на тарифних інструментах – зменшення митних тарифів на імпорту сировини та матеріалів, які використовуються національними підприємствами для виробництва готової продукції; та нетарифних інструментах розвитку експортоорієнтованих виробництв (бізнес-інкубатори, кредитування, страхування, обмеження експорту сировини). Це сприятиме розвитку галузевих національних виробництв, а наступним кроком буде вихід на зовнішні ринки товарів і послуг. Адже, як показують результати дослідження, кореляція між експортом та імпортом товарів і послуг є прямопропорційна. Тому державна зовнішньоторговельна політика має будуватися на принципах когерентності не лише в сфері інституційного середовища (організаційно-інформаційного механізму), а й в розрізі застосування різноманітних методів державного управління в економіко-правовому механізмі.

В розрізі пропозицій представлено стратегічні положення (табл. 1), які ґрунтуються на виділених наступних ознаках: 1) рівні реалізації цілей та здійснення заходів в сфері застосування механізмів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю: рівень державних органів влади; рівень органів місцевого самоврядування; 2) галузева спрямованість цілей та заходів щодо їх реалізації, що враховуватиме особливості та проблемні питання кожної галузі, визначатиме конкурентні переваги країни в сфері експортно-імпортних операцій; 3) узгодження інтересів всіх суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики, що дозволить посилити координацію та кооперацію між бізнесом, державною владою, органами місцевого самоврядування та міжнародними організаціями; 4) активізація політичних та дипломатичних інструментів співпраці з метою поглиблення міжнародної інтеграції; 5) підготовка вузькоспеціалізованих фахівців в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, що позитивно впливатиме на економічний розвиток країни та сприятиме підвищенню позицій конкурентоспроможності на міжнародному ринку товарів і послуг.

Сформована мета та стратегічні напрями розвитку державної зовнішньоторговельної політики України є базовим підґрунтям для створення ефективної, дієвої, когерентної з іншими видами державної політики.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено узагальнення та запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми в галузі науки державного управління щодо теоретико-методологічних та науково-практичних засад обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України. На підставі отриманих наукових, теоретичних положень та практичних результатів сформульовано такі висновки:

Таблиця 1. Модель розвитку стратегічних положень державної зовнішньоторговельної політики (ДЗТП) України

Стратегічна мета ДЗТП – зростання обсягів товарів з високою доданою вартістю, інноваційних, інформаційних та креативних послуг в структурі експорту та оптимізація імпорту товарів і послуг на тлі зростання ділової активності промислових підприємств та підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності на зовнішніх ринках товарів і послуг, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток країни		
Стратегічні напрями розвитку ДЗТП		
С1. Узгодження інтересів суб'єктів ДЗТП	С1.1. Створення системи інституційного забезпечення інформаційно-комунікаційної взаємодії та фінансової підтримки суб'єктів господарювання	С1.1.1. Повноцінний запуск діяльності Експортно-кредитного агентства
		С1.1.2. Створення бізнес-інкубаторів
С2. Розвиток правового механізму ДЗТП	С2.1. Активізація політичних та дипломатичних інструментів співпраці з метою поглиблення міжнародної інтеграції	С2.1.1. Укладення преференційних торговельних угод, створення зон вільної торгівлі, вступ до ЄС
		С2.1.2. Організація ярмарків, зустрічей, конференцій, пошук бізнес-партнерів
	С2.2. Удосконалення правової бази ДЗТП	С2.2.1. Внесення змін до нормативних документів, що регулюють зовнішньоторговельні операції і застосування економічних та адміністративних методів ДЗТП
С3. Розвиток економічного механізму ДЗТП за галузями економіки*	С3.1. Добувна промисловість	С3.1.1. Зниження митних тарифів на обладнання для видобування мінеральних продуктів → зростання їх якості
	С3.2. Харчова промисловість	С3.2.1. Підвищення рівня дотримання фітосанітарних вимог, заходів харчової безпеки, їх узгодження з міжнародними стандартами
		С3.2.2. Покращення можливостей ЗВТ в частині зростання експорту готових продуктів
		С3.2.3. Застосування нетарифних обмежень експорту сировини
	С3.3. Легка промисловість	С3.3.1. Стимулювання зростання обсягів продаж на внутрішньому ринку
		С3.3.2. Регулювання методів визначення митної вартості імпортованих товарів
	С3.4. Машинобудівна промисловість	С3.4.1. Стимулювання технологічних розробок
		С3.4.2. Зниження митних тарифів на сировину
С3.4.3. Покращення середовища для розвитку підприємств		
С3.5. Металургійна промисловість	С3.5.1. Зниження мита на промислове обладнання, що підвищує енергетичну ефективність виробництв	
	С3.5.2. Стимулювання залучення підприємств до глобальних ланцюгів доданої вартості	
С3.6. Інноваційні, інформаційні та креативні види послуг	С3.6.1. Сприяння розвитку технологій в державі, створення умов для розвитку ІТ-індустрії	
С3.7. Застосування заходів щодо подолання корупції та «сірого» імпорту		
С4. Розвиток ДЗТП у взаємодії з іншими політиками	С4.1. Врахування інтересів суб'єктів ДЗТП в освітньому процесі	
	С4.2. Регулювання процесу управління валютними ризиками	
	С4.3. Збільшення видатків бюджету на дослідження і розробки	

1. Задля окреслення тенденцій розвитку теоретичних, методологічних та практичних аспектів наукових досліджень в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики використано метод бібліометричного аналізу. Виявлено зростання кількості публікацій в науковому середовищі за досліджуваною тематикою, що пропорційне збільшенню обсягів світової торгівлі за досліджуваний період 1974-2020 рр. Сформовано термінологічні карти результатів наукових досліджень українських та закордонних вчених, на підставі яких виокремлено періоди розвитку наукового знання в сфері державної зовнішньоторговельної політики та охарактеризовано 6 дослідницьких кластерів: світова торговельна політика; зовнішня торгівля ЄС та США; наслідки зовнішньої торгівлі на соціо-еколого-економічну світову систему; стратегічні напрями розвитку зовнішньої торгівлі; принципи СОТ та політика країн-учасниць; політика протекціонізму. Виділені напрями актуальних досліджень в різні періоди часу на міжнародному та національному рівнях є базою формулювання суспільної проблеми в сфері зовнішньої торгівлі, яка ідентифікує необхідність перегляду державної зовнішньоторговельної політики України.

2. Враховуючи неоднозначність наукових тлумачень та законодавчо закріплених трактувань основних понять досліджуваної теми, удосконалено понятійно-категоріальний апарат в сфері державної зовнішньоторговельної політики. Зокрема, розкрито розуміння змісту понять: «державна зовнішньоторговельна політика»; «державне управління зовнішньоторговельною діяльністю»; «зовнішня торгівля»; «зовнішньоторговельна діяльність». В результаті побудовано модель взаємозв'язку досліджуваних дефініцій, яка враховує наступні рівні: 1 – суб'єктний; 2 – окреслення причин виникнення проблем; 3 – формування напрямів розв'язання проблем та прийняття рішень; 4 – результати та наслідки політики. Запропонована модель має теоретичне значення та може бути використана під час удосконалення положень нормативно-правових документів в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю.

3. Відсутність уніфікованої класифікації державної зовнішньоторговельної політики впливає на ефективність обґрунтування можливих напрямів її розвитку. В дисертаційній роботі розглянуто історичні періоди формування зовнішньоторговельних відносин в світі та в Україні, а також ідентифіковано траєкторії розвитку процесів державного регулювання. На підставі цього обґрунтовано класифікацію державної зовнішньоторговельної політики, в розрізі якої виокремлено такі ознаки, як: за видами зовнішньоторговельних операцій (експортна політика; імпортна політика; експортно-імпортна політика); за формами втручання держави в зовнішньоторговельні відносини (ліберальна політика; протекціоністська політика; ліберально-протекціоністська політика); за рівнями зовнішньоторговельної інтеграції та співробітництва (зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний союз; політичний союз); за географічним напрямом розвитку зовнішньої торгівлі (європейський напрям; азійсько-тихоокеанський напрям; африканський напрям; близькосхідний напрям; американський напрям). Запропоновані види державної зовнішньоторговельної політики формуються під впливом сукупності факторів,

які визначають їх особливості та залежать від обраної предметно-об'єктної сфери реалізації зовнішньої торгівлі, а також вимагають виокремлення пріоритетних географічних напрямів їх розвитку.

4. Здійснено оцінку стану та розвитку зовнішньої торгівлі України через визначення місця країни у міжнародних рейтингах: індекс економічної свободи; індекс залучення у світову торгівлю; індекс конкурентоспроможності; індекс легкості ведення бізнесу; індекс логістичної ефективності. Отримані результати свідчать про низькі позиції країни, порівняно з іншими країнами, що розвиваються. Це вимагає удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, що позитивно впливатиме на розвиток експортно-імпортних операцій, інвестиційну привабливість країни та зацікавленість суб'єктів господарювання у виході на зовнішні ринки товарів і послуг.

В ході дослідження проаналізовано основні показники, які характеризують структуру та динаміку зовнішньої торгівлі України, та зроблено висновок, що експортна політика держави не впливає на покращення конкурентоспроможності виробництв товарів з високою доданою вартістю, а вагома частка імпорту готової продукції в зовнішньоторговельному балансі негативним чином позначається на економічному розвитку країни.

Найбільшим торговельним партнером залишається ЄС, тому виділено позитивні та негативні наслідки створення зони вільної торгівлі з країнами ЄС, а також визначено пріоритетні напрями державної політики, що вимагають: удосконалення механізмів державного регулювання валютного ринку та процедури застосування тарифних інструментів; підвищення виробничої потужності підприємств з метою досягнення домінування товарів з високою доданою вартістю на експорт у порівнянні з експортом сировини; диверсифікації товарної та географічної структури експорту з метою зменшення залежності українських суб'єктів господарювання від світових цін на товари, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності на ринку товарів і послуг ЄС.

5. В роботі здійснено структурування проблемних питань в сфері формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. Зокрема, виділено проблему, що характеризує сировинну структуру експорту в поєднанні з імпортозалежністю від товарів з високою доданою вартістю на тлі низької ділової активності промислових підприємств, яка виникає через системні проблеми зовнішньоторговельної діяльності (транспортна інфраструктура, митні процедури, податкове регулювання, корупція тощо). Це негативним чином позначається на економічному розвитку країни та знижує конкурентоспроможність суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності на міжнародному ринку товарів і послуг. В розрізі цієї проблеми ідентифіковано підпроблеми, які стосуються наступного: 1) сировинна структура експорту; імпортозалежність від товарів з високою доданою вартістю; низька ділова активність промислових підприємств; 2) насиченість внутрішнього ринку товарів і послуг імпортом; нерозвиненість національних виробництв готової продукції; низька конкурентоспроможність національних підприємств на внутрішньому ринку товарів і послуг та, як наслідок, на зовнішньому; 3)

зниження попиту на зовнішньому ринку на український експорт; скорочення вітчизняних виробництв готової продукції; висока частка «сірого» імпорту на національному ринку; низька якість продукції та послуг національного виробника; 4) комплекс проблем в сфері державної зовнішньоторговельної політики країни: відсутність належної інформаційної, фінансової, дипломатичної, логістичної, правової підтримки національних підприємств з боку держави; високий рівень корупції та бюрократизації в державних інституційних структурах; неналежний рівень застосування економічних, правових та інформаційних методів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю.

6. Неоднозначність положень та неефективність здійснюваної державної зовнішньоторговельної політики стала причиною створення методологічних положень формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики, які мають вигляд моделі, циклічний характер та включають такі елементи: проблеми в сфері зовнішньої торгівлі; сутність державної зовнішньоторговельної політики, її мета (застосування механізмів державного управління, які забезпечуватимуть розширення напрямів зовнішньоторговельних відносин через диверсифікацію операцій зовнішньої торгівлі, розвиток та підтримку експорту, оптимізацію імпорту, що сприятиме економічному розвитку країни та зростанню рівня конкурентоспроможності суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності на міжнародному ринку товарів і послуг), завдання (загальнодержавні, економічні, правові, соціально-екологічні), принципи (загальні, принципи СОТ, специфічні), ресурси (правові, фінансові, матеріальні, інформаційні, трудові), суб'єкти (зовнішньоторговельної діяльності; недержавні органи; виконавчі органи міських рад у сфері зовнішньоекономічної діяльності; державні органи законодавчої влади; державні органи виконавчої влади та їх підрозділи; міжнародні організації), механізми (економічний, правовий, організаційний, інформаційний), методи (методи наукового пізнання (загальнонаукові, спеціальні), методи державного управління (економічні, адміністративні, правові, організаційні, контрольні), напрями формування і реалізації, а також взаємозв'язки з іншими видами державної політики (зовнішньої, валютною, фіскальною, бюджетною, антикорупційною, соціальною, екологічною та освітньо-науковою). Пропозиції формують нове наукове обґрунтування методологічних складових державного управління.

7. З метою удосконалення напрямів застосування механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики розкрито сутність кожного з них та визначено окремі об'єктно-предметні групи (експорт та імпорт сировинної продукції, експорт та імпорт товарів з високою доданою вартістю, експорт та імпорт послуг, зовнішньоторговельні угоди та створення зон вільної торгівлі). За кожною з груп представлено сукупність методів, що запропоновано застосовувати в межах реалізації механізмів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю. Зокрема, доцільним та обґрунтованим є використання в розрізі: 1) економічного механізму: експортних дотацій та субсидій, кредитування на вигідних для експортерів умовах, податкових канікул, створення бізнес-інкубаторів, страхування експорту, встановлення

фітосанітарних норм, процедур ліцензування окремих видів експорту, зниження митних тарифів на імпорт тощо; 2) правового механізму: внесення змін до законодавства, що регулює питання фітосанітарних норм, процедур ліцензування та страхування, створення та розвитку бізнес-інкубаторів, дотримання прав інтелектуальної власності, усунення адміністративних бар'єрів експорту послуг, укладання торговельних угод з країнами різних регіонів, що розвиваються, та мають конкурентні та порівняльні переваги порівняно з Україною; 3) організаційного механізму: структуризація відносин державних органів влади та місцевого самоврядування в сфері розподілу обов'язків та повноважень; посилення участі та ролі всіх рівнів суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики; 4) інформаційного механізму: здійснення інформаційної підтримки національних експортоорієнтованих підприємств та імпортерів.

8. Оцінка діючого організаційно-інформаційного механізму формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики підтвердила необхідність його удосконалення. В дисертації обґрунтовано пропозиції виокремлення: Комітету з питань зовнішньоторговельної політики (розгляд, аналіз та формування законодавства в сфері зовнішньоторговельної політики) в структурі ВРУ; Закордонних офісів з просування експорту України (сприяння розвитку експорту, залучення інвестицій та пошук надійних партнерів); Регіональних центрів обслуговування експортерів, імпортерів та інвесторів (реалізація інформаційного механізму в регіонах) та інших департаментів в структурі профільного Міністерства, що сприяє злагодженості та ефективному розподілу обов'язків, вирішення проблем та реалізації стратегічних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі.

9. Окреслено особливості здійснюваної співпраці України з міжнародними торговельними організаціями та побудовано ланцюг взаємодії всіх рівнів суб'єктів державної зовнішньоторговельної політики, що забезпечує ефективну комунікацію між суб'єктами міжнародна організація-влада-бізнес і створює умови для покращення доступу суб'єктів господарювання до міжнародних програм розвитку. Крім цього, визначено особливості взаємодії та охарактеризовано зміст обов'язків всередині організаційної структури органів державної влади з урахуванням запропонованих змін в сфері співпраці з СОТ за напрямками: супроводження розгляду законопроектів; формування та реалізація державної політики у сфері співробітництва з СОТ; контроль процесу вирішення торговельних спорів в межах СОТ, аналіз та оцінка демпінгових заходів з боку країн-партнерів.

10. Удосконалено механізм взаємовідносин між державними органами влади та недержавними (суб'єкти господарювання (експортери та імпортери); торгово-промислові палати; бізнес-асоціації, об'єднання підприємств) суб'єктами зовнішньоторговельної політики. Ідентифіковано на базі аналізу потреб та інтересів суб'єктів господарювання напрями ефективної взаємодії: інформаційно-комунікаційна взаємодія, фінансова, правова, логістична, інституційна, дипломатична, цільова, інформаційна підтримка. За кожним з напрямів сформовано моделі комунікації суб'єктів, окреслено форми взаємодії (частково у вигляді застосовуваних методів державного управління зовнішньоторговельною

діяльністю) та виявлено очікуваний результат узгодження інтересів, що позитивно впливає на розвиток зовнішньої торгівлі країни та діяльність суб'єктів зовнішньоторговельних відносин.

11. Зважаючи на те, що валютна політика країни має тісний зв'язок з державною зовнішньоторговельною політикою, здійснено кореляційно-регресійний аналіз валютного курсу EUR/UAH та основних показників розвитку економічної політики (в т.ч. експорту та імпорту товарів і послуг). Визначено, що на зміну валютного курсу суттєво впливають зміни сальдо поточного рахунку платіжного балансу країни (зростання дефіциту платіжного балансу девальвує курс національної валюти по відношенню до іноземної). Натомість зростання обсягів експортних операцій прямопропорційне збільшенню показника ВВП та обсягів імпортних операцій. Отримані результати емпіричних досліджень дозволили ідентифікувати напрями розвитку економіко-правового механізму формування та реалізації зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику: управління валютним ризиком, зростання обсягів експорту, оптимізація імпортних операцій.

12. Врахування валютних ризиків під час розробки державної зовнішньоторговельної політики запропоновано передбачити в економіко-правовому механізмі в частині визначення поняття «валютний ризик», окреслення його видів (транзакційний, операційний), які впливають на необхідність застосування систематизованих методів (зовнішніх і внутрішніх), та етапів управління валютними ризиками суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності (аналіз валютного ризику (ідентифікація ризику та визначення валютної позиції, опис, вимірювання ризику); рішення та дії щодо управління валютними ризиками; контроль, моніторинг та оцінка прийнятих рішень та дій). В межах виокремлених положень ризикології визначено сферу впливу державної політики в розрізі застосування методів економічного та правового механізмів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю.

13. Запропоновано стратегічні положення розвитку державної зовнішньоторговельної політики України, що базується на застосуванні: тарифних – зменшення митних тарифів на імпорт сировини та матеріалів, які використовуються національними підприємствами для виробництва готової продукції; та нетарифних інструментах економічного механізму розвитку експортоорієнтованих виробництв (бізнес-інкубатори, кредитування, страхування, обмеження експорту сировини). Наведені пропозиції враховують ідентифіковані характеристики стратегічних напрямів розвитку державної зовнішньоторговельної політики: суб'єктні рівні державного управління; галузева спрямованість; врахування інтересів суб'єктів політики; активізація міжнародної співпраці; підготовка фахівців.

Визначена в роботі мета стратегії та напрями її реалізації (узгодження інтересів суб'єктів політики; розвиток правового та економічного механізму формування та реалізації політики за галузями економіки; розвиток політики у взаємодії з іншими політиками) вирішують основну проблему в сфері зовнішньої торгівлі, яка стосується сировинної структури експорту в поєднанні з імпортозалежністю від товарів з високою доданою вартістю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії

1. Ksendzук V. Kierunek europeizacji w zagranicznej polityce handlowej Ukrainy: rola w warunkach kryzysu gospodarczego. *Wyzwania dla świata XXI w. Wybrane kryzysy globalnej lokalne* / J. Kardaś, F. Kowalska, M. Pazdej, E.A. Stępa (red.). Poznań, 2019. S. 33-42. (0,61 друк. арк.).

2. Ievdokymov V., Oliinyk O., Nord G., Ksendzук V., Sergiienko L. Ukraine's foreign trade policy: integration changes in the context of cooperation with the EU. *Association agreement: driving integrational changes*. Chicago: Accent Graphics Communications / Iserman, R., Dei, M., Rudenko, O., Tsekhmister, Ya. & Lunov, V. (red.). 2019. P. 491-504. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3346533 (0,81 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: визначено напрями розвитку співпраці Україна-ЄС.

3. Ксендзук В.В. Механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України: монографія. Житомир: Житомирська політехніка. 2020. 352 с. (19,2 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

4. Ksendzук V., Syvak O. Currency risks in foreign trade as a challenges for enterprises management system in Poland and Ukraine. *Journal of Corporate Responsibility and Leadership*. 2017. Vol 4, No 2. P. 55-71. (0,68 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: розкрито види валютних ризиків, обґрунтовано підхід до управління ними.

5. Ksendzук V. System zarządzania ryzykiem walutowym jako podstawa skutecznej kooperacji przedsiębiorstw w układzie globalnym – uwagi do problemu. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2017. t. 76, nr 5. P. 61-71 (0,85 друк. арк.).

6. Ievdokymov V., Oliinyk O., Ksendzук V., Sergiienko L. Circular Economy as an Alternative Environment Oriented Economic Concept for Ukraine. *Ekonomista*. 2018. Nr 3. P. 347-352. (0,94 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: обґрунтовано доцільність впровадження принципів циркулярної економіки в сфері механізмів формування та реалізації державної економічної політики України.

7. Ievdokymov V., Oliinyk O., Grytsyshen D., Ksendzук V., Nord G. The new geological epoch „anthropocene” as result of human economic activity. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2018. Vol. 21, No 3. P. 131-149. (1,41 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: розкрито вплив господарської діяльності на економічний розвиток суспільства.

8. Remlein M., Ksendzук V. Rachunkowość instrumentów finansowych w procesie zarządzania ryzykiem walutowym – praktyka polskich i ukraińskich przedsiębiorstw. *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2018. Nr 522. S. 77-100. (1,13 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: розглянуто методи управління валютними ризиками в практиці українських підприємств.

9. Remlein M., Ksendzук V. Rachunkowość w procesie zarządzania ryzykiem walutowym w przedsiębiorstwach w Polsce i na Ukrainie. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*. Nr 4/2018 (94), cz. 1. s. 275-285. (0,72 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: розглянуто систему управління валютними ризиками в Україні.

10. Oliinyk O., Nord G., Ksendzук V., Gordopolov V. Applying analytical support in foreign exchange policy as a basis for efficient enterprise management. *Studia Oeconomica Posnaniensia*. 2019. Vol. 7, No. 3. P. 115-133. (0,84 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: розроблено етапи управління валютним ризиком.

11. Grytsyshen D., Sergiienko L., Ksendzuk V. The system of public-private partnership in the sphere of state policy implementation of circular economy. *Journal of Corporate Responsibility and Leadership*. 2019. Vol 6, No 3. P. 29-46. (1,00 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано необхідність розвитку державно-приватного партнерства як напряму інформаційно-комунікаційної взаємодії державних і недержавних суб'єктів політики.*

12. Oliinyk O., Ksendzuk V., Sergiienko L., Lehan I. Research Of Functional Changes In Foreign Exchange Rate EUR/UAH Under Conditions Of Economic Transformation In Ukraine. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2020. No. 48. P. 141-154 (1,20 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: здійснено кореляційно-регресійний аналіз валютного курсу EUR/UAH.*

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

13. Ксендзук В.В., Войціцька К.М., Орел В.Р., Сергієнко І.Г. Публічне управління містом в контексті інклюзивного розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua> (0,62 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: проаналізовано сучасний стан та розвиток зовнішньої торгівлі в Україні.*

14. Ксендзук В.В. Вплив історичного розвитку зовнішньої торгівлі на формування державної зовнішньоторговельної політики України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua> (0,41 друк. арк.).

15. Ксендзук В.В. Організаційний механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua> (0,51 друк. арк.).

16. Ксендзук В.В. Напрями удосконалення механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua> (0,55 друк. арк.).

17. Ксендзук В.В., Бондаренко Д.О. Окремі питання в сфері запобігання економічній злочинності в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 2 (48). С. 44-50. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No2/44.pdf> (0,76 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз економічних злочинів в сфері зовнішньої торгівлі.*

18. Орлов І.В., Ксендзук В.В. Механізм державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах впливу ризиків. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 113-117. (0,51 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано особливості розвитку механізмів державної зовнішньоторговельної політики в умовах валютних ризиків.*

19. Ксендзук В.В. Аналіз зовнішньоторговельної діяльності з метою формування державної політики України. *Збірник наукових праць «Економічний простір»*. 2020. № 162. С. 37-42. (0,57 друк. арк.).

20. Орлов І.В., Ксендзук В.В. Складові зовнішньоекономічної політики України: перспективні вектори розвитку в сфері державного управління. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. №4 (72). С. 51-60 (0,95 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: визначено напрями розвитку державної зовнішньоторговельної політики.*

21. Супрунова І.В., Ксендзук В.В. Детінізація економіки в контексті подолання кризових явищ, зумовлених пандемією COVID-19. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 3 (93). С. 78-84. (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз впливу зовнішньої торгівлі на ВВП України.*

22. Олійник О.В., Ксендзук В.В. Державна зовнішньоторговельна політика як об'єкт дослідження в наукових працях українських та закордонних дослідників. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 4 (94). С. 123-130. (0,90 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: здійснено бібліометричний аналіз зарубіжних наукових публікацій в сфері державної зовнішньоторговельної політики.*

Публікації у збірниках матеріалів конференцій:

23. Ксендзук В.В. Експортні операції до країн Європейського Союзу: стан та перспективні напрями розвитку. *Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України: тези доп. всеукр. молод. екон. фор.* (м. Житомир, 22 квіт. 2016 р.). Житомир, 2016. С. 208-209. (0,13 друк. арк.).

24. Ксендзук В.В. Розвиток строкового ринку в Україні та за кордоном: порівняльний аспект. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 трав. 2016 р.). Харків, 2016. С. 16-18. (0,12 друк. арк.).

25. Ксендзук В.В. Актуальні питання соціально-економічного розвитку України. *Сучасна парадигма публічного управління: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 17-18 жовт. 2019 р.). Львів, 2019. С. 293-295. (0,15 друк. арк.).

26. Ксендзук В.В., Бондаренко Д.О. Окремі питання в сфері запобігання економічній злочинності в Україні. *Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки* (м. Житомир, 11-15 трав. 2020 р.). Житомир, 2020. С. 858-859 (0,25 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: проаналізовано економічні злочини в зовнішній торгівлі.*

27. Ксендзук В.В. Концепція інклюзивного розвитку економіки. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Рівне, 21-22 трав. 2020 р.). Рівне, 2020. С. 345-347 (0,08 друк. арк.).

28. Ksendzук V. Handel zagraniczny a handel międzynarodowy: różnica i cechy pojęć w zarządzaniu publicznym. *Публічне управління: проведення реформи в Україні: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Слов'янськ, 10 груд. 2020 р.). Слов'янськ, 2020. С. 128-131 (0,15 друк. арк.).

Праці в інших виданнях:

29. Ксендзук В.В. Методи управління валютними ризиками в зовнішній торгівлі. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2016. № 1 (75). С. 142-151. (0,74 друк. арк.).

30. Ксендзук В.В. Аналіз діяльності Міжнародного валютного фонду в умовах глобалізаційних економічних процесів. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2016. № 2 (76). С. 98-105. (0,67 друк. арк.).

31. Ксендзук В.В. Аналітичне забезпечення хеджування валютних ризиків підприємств як суб'єктів міжнародних економічних відносин. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 2 (24). С. 70-77. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n2.html> (0,82 друк. арк.).

32. Ксендзук В.В. Діяльність міжнародної організації з міграції в контексті розвитку соціальної політики в Україні. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*: зб. наук. пр. 2016. № 1(11). С. 168-174. (0,54 друк. арк.).

33. Ксендзук В.В. Розрахунки в зовнішньоекономічній діяльності як економічна категорія в системі міжнародних економічних відносин. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2016. № 3 (77). С. 108-113. (0,66 друк. арк.).

34. Зоріна О.А., Ксендзук В.В., Гордополов В.Ю. Використання інновацій та функціонування системи управління діяльністю підприємств зовнішньої торгівлі. «*Бізнес інформ*». 2018. № 5. С. 142-148. (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: проаналізовано інноваційну діяльність та її вагу в експортних операціях.*

35. Ксендзук В.В. Міжнародні організації: навчальний посібник: навч. посіб. Житомир: ЖДТУ, 2019. 211 с. (12,9 друк. арк.).

36. Romanchuk K., Shymanska K., Ksendzук V. Analiza ekonomicznych czynników migracji zewnętrznej ludności Ukrainy w kontekście globalnej strategii UE. *Globalna Strategia na rzecz Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej – wybrane aspekty i uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM / w: M. Tomaszuk (red.). 2017. S. 173-186. (0,69 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: визначено вплив міжнародної міграції на державну економічну політику України.*

37. Ксендзук В.В., Олійник О.В. Соціальна відповідальність міжнародного бізнесу як стратегія діяльності підприємств України: європейський досвід. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр.* 2017. № 3(38). С. 99-103. (0,67 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: визначено напрями удосконалення державної економічної політики.*

38. Ксендзук В.В. Інституційні засади міжнародного регулювання міграції біженців. *Міжнародна міграція біженців: сучасний стан, соціально-економічні наслідки та правове регулювання*: монографія / Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Шиманська К.В., Бондарчук В.В., Ксендзук В.В., Сергієнко Л.В., Абрамова Д.С., Іванюта В.В. Житомир, 2018. 200 с. (1,93 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: розкрито інституційні засади міжнародного регулювання міграції біженців.*

39. Ksendzук V. Zagadnienia teoretyczne dotyczące prowadzenia handlu zagranicznego w Polsce w warunkach globalizacji procesów gospodarczych. *Współczesne wyzwania społeczno-gospodarcze*: monografia / w: J. Rogalskiej (red.). Kielce, 2018. S. 279-290. (0,72 друк. арк.).

40. Ksendzук V.V., Saakian A.D. Uwarunkowanie zależności pomiędzy pojęciami „innovacje”, „innovacyjność” i „działalność innowacyjna” w systemie zarządzania przedsiębiorstwem: doświadczenia polskich badaczy. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр.* 2018. № 1(39). С. 60-66. (0,62 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: визначено вплив інноваційної діяльності на розвиток зовнішньої торгівлі.*

41. Ремлейн М., Ксендзук В.В. Управление валютными рисками и учет хеджирования – сравнение польского и украинского нормативного регулирования. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр.* 2018. № 2 (40). С. 37-43. (0,63 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: розкрито вимоги законодавства в сфері управління валютними ризиками.*

42. Ksendzuk V., Voitsitska K., Sergiienko I. Public Management of Socio-Economic Development of Inclusive Cities. *Association agreement: driving integrational changes. Chicago: Accent Graphics Communications / Edited by: M. Dei, O. Rudenko, V. Lunov. 2020. P. 77-88. (0,83 друк. арк.). Особистий внесок здобувача: визначено вплив показників зовнішньої торгівлі на інклюзивний розвиток.*

АНОТАЦІЯ

Ксєндзук В.В. Механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню наукового завдання – обґрунтування теоретико-методологічних засад і розроблення науково-практичних рекомендацій щодо розвитку механізмів формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України.

Розкрито теоретичні положення формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики в розрізі формування понятійного апарату та класифікаційних ознак досліджуваного об'єкту. Розглянуто роль та участь України в міжнародній торгівлі, здійснено аналіз динаміки та структури зовнішньої торгівлі (в т.ч. з країнами Європейського Союзу).

Вперше одержано методологічні положення формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики у вигляді моделі, яка має циклічний характер та включає елементи: проблеми в сфері зовнішньої торгівлі (ідентифікація та визначення критеріїв їх оцінки); сутність державної зовнішньоторговельної політики, її мета, завдання, принципи, ресурси, суб'єкти, механізми (економічний, правовий, організаційний, інформаційний), методи (методи наукового дослідження (загальнонаукові, спеціальні), методи державного управління (економічні, адміністративні, правові, організаційні, контрольні)), напрями формування і реалізації, а також взаємозв'язки з іншими видами державної політики.

Удосконалено організаційно-інформаційний механізм формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України в частині пропозиції змін в структурі органів державної влади та побудови моделі взаємодії системи органів влади та місцевого самоврядування. Розкрито напрями співпраці органів державної влади та міжнародних торговельних організацій. Побудовано механізм формування відносин між державними та недержавними суб'єктами зовнішньоторговельної політики.

Сформовано напрями розвитку економіко-правового механізму формування та реалізації зовнішньоторговельної політики в умовах валютного ризику, в розрізі якого враховано положення ризикології в сфері державного управління зовнішньоторговельною діяльністю. Запропоновано стратегічні напрями розвитку державної зовнішньоторговельної політики України, що вирішують основну проблему в сфері зовнішньої торгівлі, яка стосується сировинної структури експорту в поєднанні з імпортозалежністю від товарів з високою доданою вартістю.

Ключові слова: державна зовнішньоторговельна політика, механізми державного управління, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, валютний ризик, зовнішній ринок товарів і послуг.

ABSTRACT

Ksendzuk V. Mechanisms of formation and implementation of the state foreign trade policy of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of sciences in public administration on a specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration. Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2021.

The dissertation work is devoted to solving a scientific problem – substantiation of the theoretical and methodological principles and development of scientific and practical recommendations concerning the development of formation and implementation of the state foreign trade policy of Ukraine. The object of research is the state foreign trade policy of Ukraine. The subject is the theoretical and methodological aspects of the mechanisms of formation and implementation of the state foreign trade policy of Ukraine. The scientific novelty of the results obtained lies in the development of the theoretical and methodological, scientific and practical directions of development of formation and implementation mechanisms of the state foreign trade policy of Ukraine.

The theoretical principles of the formation and implementation of the state foreign trade policy in the context of: creation of terminological maps of the results of scientific research (periods of development of scientific knowledge in the field of State Foreign Trade Policy are highlighted and 6 research clusters are characterized); formation of the conceptual apparatus (understanding of the content of concepts is revealed: "state foreign trade policy"; "state management of foreign trade activity"; "foreign trade"; "foreign trade activity" and a model of their relationship is built) and classification features of the object under study (the following features are highlighted: by types of foreign trade operations; according to the forms of state intervention in foreign trade relations; according to the levels of foreign trade integration and cooperation; according to the geographical direction of Foreign Trade Development).

Ukraine's participation in international trade is considered by determining the country's place in international ratings: index of Economic Freedom; Index of involvement in World Trade; index of competitiveness; index of ease of doing business; index of logistics efficiency. The analysis of the dynamics and structure of foreign trade, which characterizes the country's import dependence on goods with high added value and raw material orientation of exports, is carried out. The EU remains the largest trading partner, so the positive and negative consequences of creating a free trade zone with the EU countries are highlighted, as well as priority areas for improving the state foreign trade policy are identified.

The paper provides structuring of problematic issues in the sphere of formation and implementation of the state foreign trade policy. The problem that characterizes the raw material structure of exports in combination with import dependence on goods with high added value against the background of low business activity of industrial enterprises, which arises through systemic problems of foreign trade activity (transport infrastructure, customs procedures, tax regulation, corruption, etc.), which negatively affects the economic development of the country and reduces the competitiveness of

foreign trade entities in the international market of goods and services.

For the first time, a methodological approach to the formation and implementation of State foreign trade policy is obtained in the form of a model that has a cyclical character and includes the following elements: problems in the field of foreign trade (identification and determination of criteria for their assessment); the essence of State foreign trade policy, its purpose, tasks, principles, resources, subjects, mechanisms (economic, legal, organizational, informational), methods (methods of scientific research (general scientific, special), methods of public administration (economic, administrative, legal, organizational, control)), directions of formation and implementation, as well as relationships with other types of state policy.

The directions of application of mechanisms for the formation and implementation of State foreign trade policy are identified and the essence of each of them is revealed by object-subject groups (export and import of raw materials, export and import of goods with high added value, export and import of services, foreign trade agreements and the creation of Free Trade Zones). For each of the groups, a set of methods of state management of foreign trade activities is presented.

The organizational and information mechanism for the formation and implementation of the state foreign trade policy of Ukraine is improved in terms of the proposal of changes in the structure of state authorities (Committee on foreign trade policy (review, analysis and formation of legislation in the field of foreign trade policy) in the structure of the Verkhovna Rada; foreign offices for export promotion of Ukraine (promotion of export development, attracting investment and finding reliable partners); Regional Service Centers for exporters, importers and investors (implementation of the information mechanism in the regions) and other departments in the structure of the Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture) and building a model of interaction between the system of government and local self-government. The directions of cooperation between state authorities and international trade organizations (in particular, the WTO, UNCTAD) are revealed. The directions of formation of relations between state and non-state subjects of foreign trade policy (information and communication interaction, financial, legal, logistics, institutional, diplomatic, targeted, information support) are highlighted.

Based on the use of correlation and regression analysis of indicators of the development of economic policy of the state, the directions of development of the economic and legal mechanism for the formation and implementation of State foreign trade policy in the context of currency risk are formed, in the context of which the position of riskology in the field of state management of foreign trade activities is taken into account. Strategic directions for the development of the state foreign trade policy of Ukraine (coordination of interests of policy subjects; development of the legal and economic mechanism for the formation and implementation of policies by economic sectors; development of policies in cooperation with other politicians) are proposed, solving the main problem in the field of foreign trade, which concerns the raw material structure of exports in combination with import dependence on goods with high added value.

Keywords: state foreign trade policy, public administration mechanisms, foreign trade, export, import, currency risk, foreign market of goods and services.